

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra filozofie a společenských věd

**Etické otázky každodenního života:
odpovědnost a nakupování**

Bakalářská práce

Autor: Adéla Protivínská
Studijní program: B 7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor: Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání,
Společenské vědy se zaměřením na vzdělávání
Vedoucí práce: Mgr. Marie Hrdá Ph.D.

Zadání bakalářské práce

Autor: Adéla Protivínská

Studium: P131362

Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice

Studijní obor: Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání, Společenské vědy se zaměřením na vzdělávání

Název bakalářské práce: **Etické otázky každodenního života: odpovědnost a nakupování**

Název bakalářské práce AJ: Ethical Questions of Everyday Life: Responsibility and Shopping

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Práce se zaměřuje na etické aspekty každodenního života v kontextu změněných podmínek ekologické krize a globalizace. Analyzuje fair trade jako jednu z možností etického přístupu k nakupování a obchodu.

Nováček, P. Udržitelný rozvoj. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012. Kohák, E.: Zelená svatozář, Praha: SLON, 2000 Fromm, E.: Mít nebo být. Praha: Naše vojsko. 1994 Moldan, B.: Podmaněná planeta, Praha: Karolinum, 2009 Keller, J., Až na dno blahobytu, Brno: Duha, 1993 Keller, J., Přemýšlení s Josefem Vavrouškem, Praha: G plus G, 1995 Mezřický, V. (ed.). Globalizace. Praha: Portál, 2003. Librová, H., Pestří a zelení, Brno: Veronica, 1994 Singer, P.: Jeden svět: etika globalizácie, Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2006.

Garantující pracoviště: Katedra filosofie a společenských věd,
Filozofická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Marie Hrdá, Ph.D.

Oponent: prof. PhDr. Pavel Floss

Datum zadání závěrečné práce: 22.12.2014

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 9. 5. 2016

Poděkování

Ráda bych poděkovala Mgr. Marii Hrdé Ph.D. za odborné vedení práce a poskytnutí cenných rad a připomínek.

Anotace

PROTIVÍNSKÁ, Adéla. *Etické otázky každodenního života: odpovědnost a nakupování*. Hradec Králové : Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2016. 47 s. Bakalářská práce.

Tato bakalářská práce se zaměřuje na etické a ekonomické aspekty nakupování. Nahlíží na nakupování z hlediska současné globální ekologické a sociální krize. Práce se zabývá hodnotami euro-americké společnosti a snaží se odpověď na otázku, proč se nakupování stalo neodmyslitelnou součástí života. Dále pak vysvětluje fungování volného trhu a mezinárodního hospodářství a popisuje jeho dopady na životní prostředí a obyvatele rozvojových zemí. V práci jsou vysvětleny pojmy jako ekologická etika, spotřební kultura, koncept udržitelného rozvoje, podnikatelská etika a další. V práci je analyzován koncept fair trade jako etického přístupu k nakupování. Fair trade je znakem postupné integrace morálních hodnot do podnikání a rozšiřování alternativního obchodu.

Klíčová slova: etika, spotřeba, fair trade, udržitelný rozvoj, alternativní obchod

Annotation

PROTIVÍNSKÁ, Adéla. Ethical Questions od Everyday Life: Responsibility and Shopping. Hradec Králové : Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2016. 47 s. Bakalářská práce.

This bachelor thesis is focused on the ethical and economic aspects of shopping. The process of shopping is analysed from the viewpoint of the current global, ecologic and social crisis. The bachelor thesis deals with the values of Euro-American society and seeks to answer the question why has shopping become an essential part of life. It also explains the functioning of free market and international economy and describes its impacts on the environment and the citizens of developing countries. There are terms such as environmental ethics, consumption culture, the concept of sustainable development, business ethics and others explained in this bachelor thesis. The concept of fair trade is analysed as ethical approach to shopping, too. Fair trade is a sign of the gradual integration of moral values into business and the expansion of alternative trade.

Key words: ethics, consumption, fair trade, sustainable development, alternative trade

Obsah

Úvod	8
1 Analýza hodnot euro-americké společnosti.....	9
1. 1 Proměny člověka v přístupu k životu a přírodě	9
1. 2 Otázka odpovědnosti v současné společnosti	13
1. 3 Moderní ekologická etika.....	15
1. 4 Prosazování nových hodnot	20
2 Spotřební kultura a mezinárodní obchod	22
2. 1 Spotřební kultura a odpovědnost za nakupování	22
2. 2 Mezinárodní přístup k ekologickým a sociálním problémům.....	23
2. 3 Koncept trvale udržitelného rozvoje	26
2. 4 Dobrovolná skromnost	29
3 Fair trade jako etický přístup k nakupování	31
3. 1 Etické aspekty stravování.....	31
3. 2 Vykořisťování obyvatel rozvojových zemí.....	32
3. 3 Etika na volném trhu	34
3. 4 Férový obchod.....	36
3. 5 Základní principy a hlavní cíle fair tradu	37
3. 6 Certifikace a kontrola výrobků.....	38
3. 7 Rozšířenost fairtradového hnutí	38
3. 8 Zneužívání myšlenek fair tradu.....	40
3. 9 Nejvíce obchodované komodity.....	41
Závěr	43
Seznam použité literatury	45

Úvod

Život lidské populace do značné míry ovlivňuje globální ekologická a sociální krize, která je spojena s nezodpovědnou činností člověka. Lidé musí čelit sociálním problémům, především stále větší sociální nerovnosti. Dále ekologickým hrozbám, jako jsou vyčerpávání přírodních zdrojů, oteplování klimatu, ztenčování ozónové vrstvy, devastace půdy, kácení deštných pralesů a vymírání živočišných i rostlinných druhů.

Jedním z charakteristických rysů současné společnosti je závislost na konzumním stylu života, který stojí do značné míry za zmíněnou krizí. Nikým neomezované uspokojování stále se zvyšujících potřeb populace vede k ničení životního prostředí.

Postupujícím procesem globalizace došlo k provázanosti a závislosti světa. V důsledku toho se také zcela proměnil mezinárodní obchod. Došlo ke změnám v postavení spotřebitelů, producentů a obchodníků na volném trhu. Tyto změny přináší některým užitek, zatímco jiní na ně doplácí. Špatné pracovní podmínky, chudoba a nízká životní úroveň jsou jen některé z dopadů nespravedlivě nastaveného mezinárodního obchodu.

Tyto problémy jsou tak akutní, že je nelze nezaznamenat. Dané téma jsem si zvolila zejména proto, že se domnívám, že zachování morálních hodnot je v dnešním světě obzvláště důležité. Je třeba se zabývat nejenom svým bezprostředním okolím, ale také environmentálními a sociálními problémy v jiných koutech světa i přesto, že se nás to bezprostředně netýká. Proto jsem se rozhodla analyzovat životní hodnoty euro-americké společnosti, která je často označována jako původce výše zmíněných problémů. Dílčím cílem je objasnit, proč se lidé tolik soustředí na konzumní styl života.

Práce je zaměřena na etické aspekty obchodu a nakupování a představuje antropocentrický i neantropocentrický přístup. Jedním z alternativních etických přístupů k nakupování je i fair trade, který bude v práci představen a zároveň se i pokusím odpovědět na otázku, zda by mohl být fair trade očekávaným řešením sociální krize.

Pro tuto analýzu budou využity knihy odborníků na ekologicko-ekonomickou tematiku, jako jsou B. Moldan, Pavel Nováček, Arthur Riche a další. V práci jsou užity taky časopisecké články českých aktivistů, kteří se o danou problematiku zajímají, a lze tedy uvedeným údajům důvěřovat.

1 Analýza hodnot euro-americké společnosti

1.1 Proměny člověka v přístupu k životu a přírodě

V současné době žije na planetě Zemi sedm miliard lidí, kteří se výrazně podílejí na její proměně. Velký počet lidí znamená i pluralitu názorů na vývoj naší civilizace a našeho okolí. Málokdo si pak nepokládá otázku, kam budeme směřovat, co všechno se změní, čeho lidé ještě dosáhnou. Stále rychlejší změny jsou součástí každodenního života, měníme se my i naše okolí. Zdá se, že lidé postupují stále kupředu, ale zároveň vyvstává otázka, zda je tento pokrok opravdu nekonečný, protože dnes již víme, že činnost člověka nasmazatelně poškozují planetu. Zdálo by se být logické, že se lidé budou snažit to změnit, přesto jsou postoje společnosti různorodé. Nutnost změny přístupu v jejich myšlení zatím nepřevládá. Přestože je člověk nedílnou součástí přírody, jeho vztah k ní se neustále proměňuje. V kontextu dnešní globální ekologické krize je otázka přístupu k životu a přírodě stěžejní hlavně z hlediska zachování existence celého ekosystému. Domnívám se, že do dnešní situace musel člověk dospět určitým vývojem svého uvažování o okolním světě. Zároveň si myslím, že hodnoty, které lidé vyznávají, budou klíčem k pochopení tohoto vývoje a třeba i možného nalezení změny v podobě jiného přístupu, proto se jimi budu zabývat. Následující analýza se zaměřuje na hodnoty euro-americké společnosti. Hodnoty třetího světa zde nebudou analyzovány (přestože tyto hodnoty od západního světa již přejímají).

Evropská kultura čerpala z mnoha zdrojů, vývoj hodnotových kořenů je starý jako lidstvo samo. Některé momenty tohoto vývoje si zasluhují zvláštní pozornost (Librová, 1994). „*Historie vztahů mezi lidmi a přírodou je historií budování lidského světa a vydělování lidí z přírody.*“ (Moldan, 2009, s. 10). Autor dále uvádí tři významná období, která určila vývoj lidské společnosti. V období před 200–150 tisíci lety se ve východní Africe objevil náš lidský předek, který měl velmi podobné fyziologické vlastnosti (větší kapacitu mozku a další). Autor v této souvislosti hovoří o tzv. paleolitické revoluci. Později se z tohoto území rozšířil tento člověk do celé Evropy. Rozvoj lidského druhu byl ale po dlouhou dobu komplikován dobou ledovou přibližně před 25 tisíci lety. V závislosti na tom, kde tito lidé žili, se v rámci svých možností vyvíjeli a zdokonalovali v technikách opatrování potravy. Zde se má na mysli kultura lovců a sběračů. V této době byli lidé na přírodě závislí, určovala jejich existenci a žili z toho, co jim příroda poskytla. Již v této době ale docházelo ke změně ekosystémů, např. v podobě odlesňování (Moldan, 2009).

V době, kdy začala doba ledová ustupovat (asi před 20 000 lety), dokázali lidé využít oteplování klimatu a přešli od lovu a sběru k zemědělství. Neolitická revoluce začala nejenom

v Evropě, ale také v Latinské Americe a Číně. Lidé si mezi sebou navzájem předávali techniky hospodaření. Začali vytvářet trvalá sídla, a protože bylo zemědělství produktivní, začala populační exploze a lidé se rozšířili do dalších oblastí. Lidská civilizace začala významně postupovat – vzniklo písmo, první primitivní společenské uspořádání (Moldan, 2009). Historie vždy nepostupovala kupředu, civilizace se dostaly do úpadku nebo zcela zanikly. Je ale zřejmé, že lidé už odpradáвна využívali přírodu ve svůj prospěch. Podobně uvažuje Librová (1994, s. 18): „*Díky své mimořádné schopnosti se učit, poznávat zákonitosti okolního světa a díky vysoce specializované řeči dosáhl člověk tzv. ofenzivní adaptace. To znamená, že svůj život nepřizpůsobuje přírodnímu okolí, ale naopak přizpůsobuje toto okolí svým rychle se měnícím a rostoucím potřebám.*“

Podle Moldana (2009) byla třetím nejdůležitějším momentem lidských dějin průmyslová revoluce. Autor ji chápe jako počátek globální industriální epochy. Podobně jako během paleolitické a neolitické revoluce se svět nevyvíjel stejnoměrně (to ostatně platí dodnes), ovšem vyvíjel se nesrovnatelně rychleji. Šmajš (2012, s. 11) píše: „*... filosofie a věda ... posílila lidskou schopnost manipulace myšlenkové i k ní doplňkové manipulace praktické, započalo hromadné zatlačování přírody technikou.*“ Již v tuto chvíli jsou patrné první známky vykořisťovatelského přístupu k přírodě.

Názory na hodnotu přírody, její užitečnost, smysl jejího zachování apod., postupovaly ruku v ruce s lidským pokrokem. Morální hodnoty společnosti vždy do značné míry určovalo náboženství. Tyto názory se neustále proměňují, přičemž některé myšlenky se v historii vracely a opakovaly. Některé z nich přijala i současná civilizace a stále z nich čerpá.

V období absence vědy, kdy si lidé neuměli vysvětlit všechny jevy kolem sebe, měla příroda zásadní význam. Naši předci přírodu uctívali, někdy se jí také báli. Pro staré pohany byli bohové příroda sama, sídlili ve stromech, vodě atd. Byli všudypřítomní a příroda měla určitou hodnotu (Librová, 1994). Jak jsem již zmínila, neschopnost vysvětlit si některé přírodní jevy způsobila, že lidé začali těmto jevům připisovat nadpřirozené vlastnosti, odtud nebylo daleko ke vzniku různých pohanských náboženství a později i křesťanství.

Librová (1994) rozvádí myšlenku, že křesťanské hodnoty a myšlenky jsou klíčové pro pochopení dnešní moderní západní kultury a tedy i pro pochopení našich postojů k přírodě. Zvláštní pozornost věnuje Bibli (podobně jako Fromm, Kohák a další), která se stala zdrojem našich pozitivních i negativních názorů a postojů. Tato tvrzení podkládá úryvky z Bible, například 26. až 28. veršem z knihy Genesis „*I řekl Bůh: 'Učiňme člověka, aby byl naším obrazem, podle naší podoby. Ať lidé panují nad mořskými rybami a nad nebeským ptactvem,*

nad zvířaty a nad celou zemí i nad každým plazem, plazím se po zemi.“ Autorka (1994, s. 26) dále hovoří o „*judeo-křesťanském principu dominance člověka nad přírodou*“ nebo o „*křesťanské aroganci vůči přírodě*.“ Je zde patrné, že na základě křesťanských myšlenek může člověk usuzovat, že není běžnou součástí přírody, že jí dokonce může být nadřazen.

Přechod od pohanství ke křesťanství přinesl velké změny, které jsem již naznačila. Nejdůležitější změnou bylo, že judaismus a křesťanství Boha z přírody vyňali a umístili jej mimo náš pozemský svět (Librová, 1994). Příroda přestala být přirozenou součástí života člověka. V etice hovoříme o tzv. dualismu člověka a přírody (Šmajš, 2012). Obdobně texty v Bibli jsou orientovány na vztahy, a to mezi lidmi, nebo na vztah člověka k Bohu. Ve výrazné menšině přikládá Bible pozornost vztahu člověka k přírodě. Je to patrné zvláště při srovnání s jinými náboženskými texty (Librová, 1994).

Tento křesťanský antropocentrismus je provázán s instrumentálním pohledem na přírodu. Příroda je v tomto případě vnímána jako nástroj pro dosahování našich cílů. Mezi další myšlenky křesťanství patří tzv. dějinný optimismus a víra v nekonečný pokrok na základě představy, že svět má počátek i konec, přičemž Bůh učiní tento konec šťastný. Vše tedy dobře dopadne. Dějinný optimismus byl během průmyslové revoluce posílen technickým pokrokem. Vznikla tak představa, že věda a technika vyřeší případné problémy, která pokračuje dodnes. Podobně jako je v Bibli věnováno minimum prostoru pro úvahy o hodnotě přírody, je v křesťanství zakotvena představa, že lidé dosáhnou opravdového štěstí až mimo tento svět (Librová, 1994). Z toho vyplývá, že pozemský život nemá pro křesťany zásadní význam. Chápou-li tento svět jako dočasný, nemusejí za něj pak pociťovat odpovědnost.

Křesťanství navazovalo na starší filosofii a etiku, později se vzájemně prolínali. Ve starověkém Řecku se objevuje důležitý myšlenkový směr, o kterém ve své knize hovoří Erich Fromm. Jedná se o tzv. radikální hédonismus. Raným řeckým představitelem tohoto směru byl Aristippos, pro kterého je jediným cílem životní slast. Později se myšlenky hédonismu objevovaly napříč historií v radikálních i umírněných podobách. Tyto myšlenky byly a jsou záležitostí především bohaté vrstvy. To je patrně důvod, proč takové myšlenky v málo rozvinutých zemích nenajdeme. Hédonisté věří, že cílem života je slast a maximální štěstí. Tak můžeme ospravedlnit každé naše chování, které vede k uspokojení našich potřeb (Fromm, 2001).

Znovu se myšlenky hédonismu objevily v 17. a 18. století, ale v poněkud proměněné podobě. Cílem života již není zisk pro duševní štěstí, ale zisk materiální. Podobné myšlenky se objevují u Spinozy, Hobbse a utilitaristů (Fromm, 2001). Jak autor dále uvádí, začaly

později vznikat i směry antihédonistické. Po první světové válce se hédonistické myšlenky staly znovu součástí společnosti.

Výrazně proti-přírodně je orientován protestantismus, který nabádá lidi, aby pilnou prací přetvářeli přírodu v užitečné věci. Tyto myšlenky se staly součástí názorů amerických osadníků a dodnes zůstaly pevně zakořeněny v myšlení obyvatel amerického kontinentu (Librová, 1994).

Z hlediska etiky přineslo důležité změny osvícenství. Jedná se např. o jednostranný racionalismus. Důležitý je rozum, který převládá nad emocemi. Jak ale upozorňuje Librová (1994, s. 24) na základě racionality si jen těžko dokážeme vytvořit vztah k přírodě. Později se racionalismus spojil s již zmíněným dějinným optimismem. K tomu autorka dodává:

„... racionalistické pojetí světa a dějinný optimismus přispěly k vytvoření ustrnulé a iracionální víry ve všemohoucnost vědy a techniky, která je zdrojem lidského blaha.“ Podobné myšlenky najdeme u Fromma (2001, s. 13): *„Naše civilizace s určitostí začala tehdy, když lidský rod začal aktivně řídit přírodu; avšak toto řízení zůstalo až do počátku průmyslového věku omezené.“*

Přestože je křesťanství zřejmě jedním ze zdrojů dnešní globální krize, ne všechny jeho myšlenky jsou zaměřeny proti přírodě. Křesťanství naopak přináší i některé hodnoty, na kterých by se dalo stavět budoucí uvažování o životním prostředí. Východiskem by mohla být křesťanská etika – myšlenky života v chudobě a skromnosti, láska k bližnímu apod. (Librová, 1994).

Euro-americká civilizace je založená na křesťanských hodnotách, které se v průběhu historie mísily s tradiční filosofií a etikou, myšlenkami osvícenství a pokrokem. Původ dualismu v myšlení člověka můžeme najít právě v křesťanství. Člověk není součástí přírody, objevují se myšlenky neochvějně nadřazenosti, kterou ospravedlňujeme rozumem a pokrokem. Příroda je chápána jako zdroj a nástroj pro naše aktivity. Podle všeho je člověk nadřazen všem a všemu díky svému rozumu, kterým se odlišuje od jiných živých bytostí. Myšlenka nadřazenosti se v historii opakuje pravidelně. Staří Řekové věřili v nadřazenost své kultury. Rasová nadřazenost byla aplikována i u afrických otroků a v nacistickém Německu. Myšlení člověka vývojem dospělo do bodu, kdy je přírodě odcizen.

1. 2 Otázka odpovědnosti v současné společnosti

Dnešní přístup civilizace k přírodě a bezprostřednímu okolí ji rozděluje na dvě části. První část vědomě či nevědomě popírá ekologickou krizi a stavem planety není znepokojena. Nehledá žádná řešení, případně věří, že se situace vyřeší takřikajíc sama. Druhá část populace si uvědomuje, že Země směřuje do bezvýchodné situace, do které ji žene člověk svou nezodpovědnou činností. Značná část příslušníků druhé skupiny se tomu snaží zabránit, nebo alespoň tento vývoj zpomalit. Podobně hovoří Keller (1995, s. 19): „*Ještě v polovině našeho století bylo naprosto absurdní připouštět si starost o osudy celé jedné planety, byť by byla zvláštní tím, že k ní patříme my sami a že jsme na ni ve všem odkázáni.*“ Dnes je taková starost o naši planetu již dobře patrná, hlasy ve prospěch zachování životního prostředí jsou slyšet čím dál častěji. Lidé s takovými názory často čelí kritice. Někdy jsou ekologické myšlenky a hesla zneužívána politikou (Keller, 2005).

Spolu s tím jak se objevují nové globální i lokální ekologické problémy, přichází i mnoho otázek: Jak velká je lidská odpovědnost za současnou krizi? Uvědomují si lidé tuto odpovědnost nebo ji ignorují? Může přijetí zodpovědnosti přinést změny nejen pro člověka ale i pro planetu? Odpovědí by mohlo být přijetí nové morálky celou společností, ale nejprve k současným pohledům na vztah člověka a přírody.

Ve společnosti většinou převládá přístup, který přehlíží devastaci životního prostředí. Lidé mají převážně vykořisťovatelský pohled na přírodu, je zdrojem pro jejich stále rostoucí spotřebu. Poškozuji ji způsobem, který je nevratný. Nelze jej zcela zastavit, pouze zpomalit či zmírnit. Tito lidé nepocítují za tento stav žádnou zodpovědnost, případně se domnívají, že situaci za ně vyřeší někdo shora – jiní lidé, politici, osud, Bůh (Keller, 1995).

Absence odpovědnosti je do jisté míry dána naším biologickým nastavením. Jsme zaměřeni na naše bezprostřední okolí. Zajímá nás rodina a širší okruh přátel a známých a také fyzický prostor, ve kterém žijeme. Nesledujeme dopad našeho chování z globálního hlediska (Librová, 1994). Podobně zúžený pohled máme na čas, především na budoucnost. Často o ní neuvažujeme, žijeme převážně přítomností. Že máme určitou odpovědnost vůči dalším generacím, je pro nás cizí myšlenka. Životní cíle ovlivňuje stále vrůstající touha mít toho stále více. Životní štěstí měříme na základě našeho materiálního blahobytu. Beztrestně a neomezeně si užíváme na vrub přírody (Keller, 1995).

Lidé mají v euro -americké civilizaci neomezená práva, kterých se neustále domáhají. Přisouzením práv přírodě se prakticky nikdo nezabývá. Jsme nastaveni tak, že neustále s někým soupeříme, a to třeba i s přírodou, kterou rádi pokořujeme vědou, technikou,

rozumem. Na svůj pokrok jsme náležitě hrdí, svoje znalosti a schopnosti až přeceňujeme (Keller, 1995).

Obdobně destruktivně přistupuje člověk nejenom k přírodě, ale i ke své vlastní osobě. Často žije nezdravým životním stylem. Lidé nemají potřebu podílet se na veřejném dění. Jsou velmi pasivní, nemají potřebu spolurozhodovat, přestože jim to demokracie částečně umožňuje (Keller, 1995).

Tolik k popisu společnosti, která vyznává hodnoty, které můžeme nazývat jako konzumní. Tato společnost nepřiznává přírodě vlastní hodnotu, je od přírody odcizená. Lidská morálka se zaměřuje na mezilidské vztahy, na přírodu se nevztahuje. Můžeme říci, že za tímto vývojem stojí krize civilizace. Např. Keller (2005) hovoří o krizi sociální a krizi ekologické, které postupují souběžně. Jejich vzájemné působení je velmi složité.

Je na místě se zamyslet, proč lidé ekologické hrozby popírají nebo se jimi nezabývají i přesto, že některé ekologické problémy jsou jasně vidět a často se o nich hovoří. Librová (1994, s. 19) upozorňuje na některé sociologické souvislosti. Vychází přitom z psychologie, když říká, že se lidé rozhodují na základě již získaných zkušeností. Pro člověka je přirozené vytěšňovat špatné zážitky, zároveň jsou staré zkušenosti nahrazovány novými. Výsledkem je tzv. růžové vidění světa. Autorka vyzdvihuje tuto schopnost z hlediska zachování dobrého duševního zdraví, negativně jej hodnotí z hlediska způsobu uvažování. Pokud ještě nemáme špatnou ekologickou zkušenost, těžko si představíme následky některého našeho jednání. K tomu dodává: *„Hrozby, které plynou ze současného lidského chování vzhledem k budoucímu stavu přírody, zůstávají pouhým teoretickým tématem a abstraktním varováním vědců.“* Zpochybňováním ekologických hrozeb se zabývá i Kolářský (2011). Lidé ekologické problémy ani tak nepopírají, spíše je vnímají jako daň, kterou musí zaplatit, aby dosáhli ekonomické prosperity.

Člověk je částečně limitován ve svém myšlení, protože většina lidí postupuje na základě jednoduchého lineárního myšlení. To částečně vylučuje schopnost předvídat následky svého chování. V souvislosti s bagatelizací ekologických problémů se také někdy hovoří o kognitivní dizonanci. Jedná se o nesoulad mezi lidským chováním a informacemi, které o okolním světě máme (Librová, 1994). Například vím, že automobil produkuje škodlivé látky a vypouští je do ovzduší, přesto s ním každý den jezdím. Vyhnout se takovému chování znamená přijmout nové hodnoty, to znamená, že budu jezdit veřejnou dopravou, i když je nepatrně pomalejší. O přijmutí nových hodnot hovoří také Keller (1995, s. 60): *„Budoucnost zřejmě do značné míry závisí na tom, jak vysoko na žebříčku svých hodnot*

umístíme hodnoty alternativní a do jaké míry dokážeme v sobě potlačit hodnoty, jež nás zavedly do dnešní kritické situace.“

Odpovědnost je v přímé souvislosti s naším hodnotovým žebříčkem. Pokud se nezmění, nezmění se ani náš přístup k životnímu prostředí. Životní pohled člověka je určen jeho biologickým a sociálním nastavením. Kolářský (2011, s. 12) dodává: *„Na povaze hodnotových postojů pak závisí, zda jsou destruktivní zásahy do přírody považovány za problém; podobně je tomu s otázkou, co lze považovat za přijatelné řešení.“*

Existují i faktory, které na nás působí, ale zřejmě se vyvíjejí nezávisle na nás. Například technika, která je výplodem člověka, dnes prochází vlastním vývojem (Librová, 1994).

1. 3 Moderní ekologická etika

Na počátku 20. století se začaly objevovat filosofické myšlenky, které naznačovaly změny ve společenském vývoji. Začalo se uvažovat o samostatné hodnotě přírody, která je nezávislá na člověku. Morální přístup k životnímu prostředí se formoval uvnitř ekologické etiky, která v sobě zahrnuje množství přístupů a myšlenkových směrů. Takové pro-přírodní myšlenky se šíří pomalu a jsou menšinovým názorovým proudem (Nováček, 2011).

O problematice ekologické či environmentální etiky pojednává Kohák (1998). Charakterizuje tuto etiku jako soubor pravidel, na základě kterých může člověk usměrňovat své chování. Tato pravidla se vztahují na vše, co člověk nevytvořil, zvláště pak na přírodu jako celek. Autor dále upozorňuje na problematický výklad anglického spojení environmental ethics, který do češtiny překládáme jako etika životního prostředí. Toto spojení už naznačuje jeho samotný výklad – popisuje, jak má člověk zacházet se svým okolím. Předpokládá, že člověk je středem tohoto světa, příroda pak jeho vlastnictvím. Proto Kohák raději užívá neutrální spojení ekologická etika.

Nejde pouze o to, jak si lidé přírodu vykládají, jde také o to, jak lidé přírodu vnímají. Má-li pro ně hodnotu jako celek, nebo jsou pro ně hodnotné jen některé její části, které jsou například vhodné k výrobě (Kohák, 1998). Autor dále rozvádí myšlenku, že lidé většinou přirozeně chrání to, co je dobré. Pokud by byla příroda pro nás dobrá, mělo by smysl ji šetřit. Problémem je, že civilizace to zatím tak nepocituje.

Ekologická etika vidí jednu z příčin ekologické krize v již naznačeném odcizení člověka od přírody. Lichá je prý představa, že je člověk díky svému rozumu přírodě nadřazen. Naopak je kvůli svému rozumu morálně zavázán k ochraně přírody. Upozorňuje na vydělenost člověka z přírody. Přístup lidí k přírodě hodnotí jako predátorský (Šmajš, 2012). Podobně

Keller (1995, s. 48) hovoří o „*převažujícím kořistnickém vztahu k přírodě, která je považována především za bezedný, nekonečně štědrý zdroj surovin či za jakési hřiště, na němž se odehrávají libovolné aktivity člověka, aniž by byly respektovány meze přirozené únosnosti území.*“

Ekologická etika se ptá po příčinách tohoto odcizení. Předpokládá, že člověk je ze své přirozenosti dobrý, ale děje se něco, co narušuje vztah mezi ním a přírodou. Při hledání odpovědi se ubírá dvěma směry. První říká, že důvodem je, že se lidé některými svými činy přírodě odcizují, i když k ní měli přirozený vztah. Problém je tedy v jednání člověka. Druhý se zabývá příčinou toho, co člověka přivádí do tohoto konfliktu, uvažuje např. o druhové podstatě člověka jako všežravce, který všechno spase, nebo o evoluci. Z tohoto hlediska je i současná ekologická krize součástí vývoje, který nelze zastavit (Kohák, 1998). Lidé se do konfliktu s přírodou dostávají také proto, že jim brání v dosahování jejich cílů (Kolářský, 2011).

Stejně jako Jan Keller hovoří o provázané sociální a ekologické krizi i Šmajš (2012) a upozorňuje na nezdravý vztah kultury k přírodě. Lidský vztah k ní je podle všeho složitější než u zvířat. Zatímco zvíře je z biologické závislosti podřízeno přírodě a má své přirozené místo ve struktuře planety, člověk, přestože je stejně biologicky podmíněn, vytváří něco, co má původ nebiologický a co ho vyjímá z této struktury. Člověk vytváří umělý systém, který nazýváme kulturou. Kultura je příčinou toho, že se lidé nemohou s přírodou ztotožnit.

Odpověď na otázku, proč lidé likvidují přírodní zdroje a přitom nepociťují prakticky žádnou odpovědnost, nám dává Šmajš (2012). Na počátku kultury stály základní potřeby člověka nutné k zachování života našeho druhu. Dnes je nám dovoleno uspokojovat potřeby, které jsou daleko za hranicí únosnosti. Kombinace stále se zvyšujícího počtu obyvatel této planety a vzrůstající spotřeby je přímo vražedná pro zachování života na Zemi. Ekonomika dnes určuje náš život, je dominantní částí kultury a už dávno není podřízená člověku. Jsme součástí koloběhu ekonomické produkce. Ekonomika naše potřeby nejenom uspokojuje, ale i vytváří.

Kultura má pro nás vysokou hodnotu, protože je výsledkem naší práce. Myšlenka nadřazenosti kultury nad přírodou prostupuje celou společností. Ekologicky uvědomělí lidé uvažují jinak. Šmajš (2012) říká, že není správné si myslet, že je nám povoleno přírodu zneužívat, abychom přežili. Takový přístup v dnešní situaci (stále větší počet obyvatel planety) není aplikovatelný. Prokazatelná je nadřazenost přírody nad celou civilizací, nikoli naopak. Lidé nesou za svoje chování odpovědnost, i když to často vehementně popírají. Svá

tvrzení podkládá řadou argumentů. Člověk přírodu nevytvořil, nemá tedy právo k ní takto destruktivně přistupovat. Lidé jsou součástí systému, ve kterém jsme si rovni, příroda jako celek ale zůstává nadřazenou hodnotou. Naše existence je na ní závislá. Další argument uvádí i Nováček (2012, s. 223): „...*přestože nejsme všichni stejní, jsme si rovni.*“ Neexistuje žádný morální argument, který by ospravedlňoval naši domnělou nadřazenost.

Původ člověka je v přírodě, je to živočich jako každý jiný, přestože se od nich odlišuje rozumem a kulturou. Je výsledkem evoluce a je tedy smrtelný nejenom jako jedinec, ale i jako druh. Na základě vědy víme, že v průběhu evoluce druhy vznikaly a zanikaly. Existence života na Zemi je limitována životností Slunce, na kterém vše stojí a padá (Šmajš, 2012).

Úvahy o naší odpovědnosti můžeme zakládat nejenom na našem biologickém původu, ale také na námi uměle vytvořené kultuře. Za vše co jsme vytvořili, neseme kolektivní odpovědnost, zároveň neseme odpovědnost za to, co jsme sice nevytvořili, ale co by mělo být zachováno pro další generace (Šmajš, 2012). Člověk je svobodný, schopný pochopit následky svých činů a může se podle toho rozhodnout. Z naší svobody zároveň vychází povinnost odpovědnosti za další vývoj (Kohák, 1998).

Názory ekologů na odpovědnost jsou jasné. Odpověď na otázku, jak takové myšlenky rozšířit mezi širokou veřejnost, je složitá, přesto se autoři částečně shodují. Například Librová (1994, s. 159) vidí východisko v etickém přístupu k přírodě, který by byl „*sociálně sdílenou normou chování*“. Měla by vzniknout ekologická morálka, která by vyplnila chybějící vazby člověka k přírodě. Také Kohák (1998) se domnívá, že se současnou etikou nevystačíme, chceme-li odpovědět na současnou ekologickou krizi. Podobně uvažuje Šmajš (2012) když říká, že civilizace potřebuje nový morální princip, který bude korigovat vztah přírody a lidské kultury. Mimo jiné také proto, že planeta Země je pro člověka jediným domovem, kde může svou kulturu realizovat. Z toho tedy vychází naše odpovědnost, nejde jen o zachování přírody, ale také nás samotných.

Takový etický princip by se měl vyznačovat několika vlastnostmi. Za prvé by měl být dobrovolný, to znamená, že by nás do něj nikdo neměl nutit. Měli bychom ho přijmout z vlastního přesvědčení. Za druhé by se měl zakládat na souboru omezení, která by byla také naší svobodnou volbou (Librová, 1994). Za třetí by v nás měl natrvalo zakořenit soucit (Nováček, 2011). Takový morální přístup předpokládá důležitou věc: abychom mohli mít k přírodě úctu, musíme jí nejprve přiznat její vlastní hodnotu (Šmajš, 2012).

Soubor pravidel, podle kterých bychom přistupovali ke svému okolí, by se měl v zájmu naší planety odvíjet od již zmíněného etického principu a také by se měl proměnit hodnotový

žebříček (to již bylo několikrát zmíněno). V souvislosti s šířením tohoto principu se objevují značné problémy, které jsem již naznačovala. O hodnotách člověka hovoří Nováček (2011) a upozorňuje na to, že hodnotový žebříček člověka se proměňuje jen pomalu. Cesta ke změně bude tedy dlouhá, i když už se objevují první vlaštovky.

U všech již zmíněných autorů je patrný jistý optimismus, že se vývoj snad bude ubírat lepším směrem. Oproti tomu Šmajš (2012, s. 8) je značně skeptický a současnou ekologickou etiku napadá: „*Přibližně půl století existence environmentální i podnikatelské etiky přineslo pozoruhodné spektrum teorií a názorů na otázku, jaká by měla být nová společenská morálka a jak takovou morálku s přispěním nové etiky vytvořit. Výsledek však příliš neodpovídá vynaloženému úsilí.*“ Stejně myšlenky najdeme i u Kolářského (2011). Podle autora je ekologická krize synonymem pro krizi morální. Upozorňuje na krizi etického myšlení, které opomíjí morální závazky vůči přírodě.

V rámci ekologické etiky se ve 20. století formovaly různé směry, např. etika úcty k životu, zásady hlubinné ekologie, biocentrická etika, etika země a mnohé další. V publikacích nenajdeme sjednocený výklad. Autoři uvádějí různá dělení. Dělit tyto směry lze zjednodušeně na základě toho, zda v centru pozornosti stojí člověk nebo příroda. Hovoříme o etice antropocentrické a neantropocentrické (Nováček, 2011).

Oba tyto směry přináší jakýsi etický kodex, podle kterého mohou lidé žít. Rozhodně se nejedná o utopické vize, neboť mnozí lidé tyto teze aktivně prosazují. Ekologický přístup k přírodě je vedlejším produktem přijetí těchto etických principů. Pokud by tento princip byl přijat celou společností, byl by i snadněji vynutitelný (Librová, 1994).

Obě etiky jsou alternativními přístupy k těm současným, přesto se od sebe odlišují. Antropocentrická etika se zakládá na soudech člověka. Věci mají takovou hodnotu, jakou jim přiřkne člověk, což se odvíjí od potřeb civilizace (Nováček, 2011). Z tohoto důvodu také čelí kritice. Ochrana přírody je podmíněna tím, že daná věc musí mít pro člověka využitelnost a teprve pak má smysl ji chránit. Co není užitečné, to si nezasluhuje ochranu (Kolářský, 2011). Některé důvody ochrany jsou zcela nesmyslné. Například zajistíme lepší život jatečnickému dobytku ve velkochovech ne proto, aby nebyl ve stresu, ale proto, aby mělo chutnější maso (Librová, 1994). Stejně Šmajš (2012) kritizuje lidský pohled na věc. Stejný argument ale hovoří i pro antropocentrickou etiku, neboť je otázka, jestli je člověk jiného pohledu schopný. Například Kolářský (2011) uvádí ve prospěch antropocentrické etiky Hálovy argumenty, že člověk je privilegovaný v tom smyslu, že může hovořit za živou i neživou přírodu. To by

ukazovalo na jeho výsostné postavení v tomto systému. Z toho ale zároveň plyne i morální povinnost hájit prospěch přírody.

V rámci antropocentrické etiky najdeme i tzv. slabý antropocentrismus (weak anthropocentrism), který sice bere na vědomí lidské potřeby, ale podrobuje je kritické reflexi, zda jsou tyto potřeby skutečně oprávněné (Kolářský, 2011).

Antropocentrická etika vidí řešení ekologické krize ve vědě a technice. Nejčastěji uváděná řešení jsou teze trvale udržitelného rozvoje, o které se často současná ekologie opírá (Nováček, 2011). O problematice udržitelného rozvoje se rozepíší později. Často uváděný kritický argument v neprospěch antropocentrické etiky říká, že dosavadní vědecké znalosti na vyřešení současných ekologických problémů nestačí. Dále se jeví jako problematický fakt, že tato etika nestanovuje, do jaké míry může člověk do přírody zasahovat.

Neantropocentrická etika přisuzuje živé i neživé přírodě vlastní hodnotu (subjektivitu), která na člověku nezávisí. Člověk je součástí provázaného systému, nestojí ale v jeho středu. Takový pohled je dán a určen uvědomováním si vlastní existence a soucitem s jinými. První sjednocené myšlenky neantropocentrické etiky najdeme u Aldo Leopolda. Někdy se chybně uvádí, že neantropocentrická etika čerpala z evropského romantismu. Tato etika spíše čerpá z myšlenek východní filosofie (hlavně pak buddhismu). Podobně jako antropocentrická etika v sobě zahrnuje další směry – etiku biocentrickou, ekocentrickou, koncept rozšířených práv (Librová, 1994).

Neantropocentrický přístup se nezabývá tím, co člověka odlišuje od přírody, ale naopak hledá, co mají společného. Nabízí nový pohled na místo člověka ve struktuře planety. Zabývá se soužitím přírody a lidí a navrhuje řešení, aby toto soužití bylo co nejméně problémové. Podobně jako antropocentrická etika čelí i neantropocentrický přístup kritice. Zejména je mu vytýkán antihumanní charakter (Kolářský, 2011).

Přestože obě etiky hlásí nutnost změny přístupu, realizace v každodenním životě je problematická. Pokud vidí řešení ve změně hodnot, pak by každý jednotlivec měl přehodnotit své jednání, jen tak se může změnit civilizace jako celek. To co může člověk vykonat pro změnu, jsou spíše dílčí úkony, které ale mohou mít globální dopad. Zdá se, že řešení tkví v přiznání práv přírodě a uvědomění si povinností, které vůči ní máme, tak jak to hlásá neantropocentrická etika. S tímto názorem se ztotožňuji.

Zdá se, že východiskem je vznik nové etiky, která stanoví morální přístup, jak zacházet s přírodou a také pomůže s přijetím těchto nových hodnot. Kolářský (2011) vidí cestu ve

sblížení antropocentrického a neantropocentrického přístupu, neboť to povede k obohacení obou stanovisek.

Přijmutí odpovědnosti, uvědomění si sounáležitosti s přírodou, aktivní řešení ekologických problémů, vzájemná kooperace lidí na změně, potlačení konzumního způsobu života, hledání jiných smyslů života než je spotřeba, zjednodušeně přijmutí zcela nových hodnot, je cesta k udržitelnému způsobu života a alespoň částečné nápravě. Potěšitelný je fakt, že existují lidé, kteří tyto myšlenky nejenom sdílejí, ale i žijí.

1. 4 Prosazování nových hodnot

Ekologická etika nabízí mnohá řešení a východiska, jak změnit přístup k planetě, která je pro nás jediným přirozeným prostředím a místem pro život. Na základě myšlenek ekologické etiky můžeme proměnit své hodnotové postoje. Postupná změna hodnot každého jednotlivce povede ke změně společnosti jako celku, přijmutí odpovědnosti a zlepšení se v přístupu k přírodě.

Jak již bylo uvedeno, proměna hodnotových žebříčků je dlouhodobý proces, který již započal. Domnívám se, že tuto proměnu lze podpořit různými způsoby, aby bylo přijmutí nových hodnot urychleno v zájmu zachování existence všeho živého na Zemi.

V tomto ohledu, dle mého názoru, dělají velmi záslužnou činnost ekologicky uvědomělí lidé, kteří o ekologických hrozbách veřejně hovoří. Nezáleží přitom, zda jsou inspirováni antropocentrickou etikou nebo neantropocentrickým přístupem. Podstatné je, že tyto myšlenky šíří a dostávají se tak do povědomí širokého okruhu lidí. Aby totiž tyto nové hodnoty mohl člověk přijmout, musí o nich co nejvíce vědět.

Ekologové mají před sebou těžký úkol. Nejenom že musí hledat nová řešení, jak se vymanit z ekologické krize, ale také musejí často čelit kritice a vysmívání. Takové negativní postoje lze každý den zpozorovat v médiích nebo v projevech politiků. Právě média by mohla být klíčovým prvkem v šíření alternativních myšlenek.

Šířit myšlenky ekologické etiky a začít budovat novou morálku je možné i prostřednictvím výchovy. Alternativní názory, považujeme-li je za správné, můžeme dětem vštěpovat od nejtútlejšího věku. Dle mého názoru se to jeví jako zvláště důležité, vezmeme-li v úvahu, že nové generace mohou přinést očekávanou změnu. Jako studentce pedagogického zaměření jsou mi blízké koncepty environmentálního vzdělávání či globální výchovy, které jsou poměrně rozšířeným typem výuky.

Pokud mám povědomí o ekologických problémech a chci změnit svoje postoje, přichází na řadu zdánlivě jednoduchá otázka: Co mohu já, jako jednotlivec, udělat v každodenním životě pro změnu?

2 Spotřební kultura a mezinárodní obchod

2.1 Spotřební kultura a odpovědnost za nakupování

Konzumní společnost nebo spotřební kultura jsou výrazy, kterými označujeme společnost, jejímž životním cílem je materiální blahobyt. Stále se zvyšující spotřeba je dnes jedním z nejpalčivějších problémů, které se podílejí na ekologické krizi, protože souvisí s čerpáním přírodních zdrojů. Také stojí za ekonomickými problémy rozvojových států.

Jak jsem již naznačila, hodnotové postoje člověka prošly určitým vývojem, než se ustálily do dnešní podoby. Touha po spotřebě do značné míry charakterizuje naši civilizaci a vypovídá v její neprospěch. Hodnotové preference zaměřené na spotřebu mají podle všeho sociální a psychologický podtext. Můžeme se ptát, proč tomu tak je.

Al Gore (1994) ve své knize *Země na misce vah* uvažuje nad určitou dysfunkcí uvnitř společnosti. Podle autora postrádají lidé smysl života. Do této situace je přivedla postupná orientace na racionální uvažování a omezování emocionality. Psychické problémy jsou výsledkem potlačování pocitů. Lidé se snaží tyto problémy vytěsnit. Tento rozpor narušuje mezilidské vztahy a vztah k přírodě. V tomto smyslu byl již jednou zmíněn názor Librové, že člověk si nemůže vytvořit vztah k přírodě na základě racionality.

Přítomnost emocí je nezbytná k pochopení a zařazení do struktury planety a vytvoření si vztahu k živé a neživé přírodě. Stále prosazovaný racionální pohled přivádí člověka do konfliktu s vlastním já, ale i se vším ostatním. Vyjadřování emocí se takzvaně nenosí a lidé se dostávají do situace, kdy si připadají ztraceni. Snaží se najít jiný smysl života a potlačit tuto psychickou bolest (Gore, 1994).

Spotřební styl života je podle všeho jednou z náhražek. Spotřeba, nakupování, hromadění hmotných věcí je forma útěku a vede k závislosti na spotřebě. Tato závislost je podobná jakékoli jiné závislosti, např. závislosti na drogách. Lidé mají zdánlivě pocit, že tyto náhražky vyřeší jejich problémy a udělají je šťastnější. Zdánlivý pocit naplnění odvádí pozornost od skutečných problémů a hledání řešení. Ve skutečnosti závislost vytváří jen další problémy a vede člověka do stavu naprosté rezignace (Gore, 1994).

Podobně o konzumní společnosti uvažuje Fromm (2001), když říká, že se spotřeba stala cílem, nikoli prostředkem pro dosahování dalších vyšších cílů. Autor uvažuje o člověku, jako o tvorovi, který spotřebovává více, než musí a co je nutné k jeho přežití. Touha po vlastnění je tak veliká, že lidé neváhají ničit své okolí. To souvisí s tím, jaké cíle lidé mají a jakým způsobem života žijí.

Fromm (2001) rozlišuje mezi dvěma typy existence, o kterých hovoří jako o „modu být“ a „modu mít“. Modus mít vyjadřuje touhu po vlastnictví, kdy jediným cílem je něco mít. Naše kultura je zaměřena na vlastnictví, je jím zcela ovládána. Autor nepopírá, že aby člověk mohl žít, musí také něco mít. Potřeba něco vlastnit vychází z touhy po životě. Domnívám se, technika nám dnes umožňuje mít prakticky cokoli, to touhu lidí po hromadění přebytků ještě umocňuje.

V konzumní společnosti je potlačený modus být. Je to stav, kdy člověk prožívá vlastní existenci a podrobuje své chování kritickým soudům. Jedná se o aktivní existenci, člověk se přitom nenechává ovládat vlastními touhami (Fromm, 2001).

Dle mého názoru se Fromm, stejně jako Gore, domnívá, že zaměření na spotřebu vyjadřuje prázdnotu lidských životů, odcizenost a ztracenost v dnešním moderním světě.

Spotřeba nám umožňuje se v rámci sociálních skupin lépe zařadit, nebo naopak odlišit a podle toho zjistit, kdo vlastně jsme a kam patříme. Například mnohé můžeme vyjádřit prostřednictvím módy. Některé sociální skupiny nosí typické oblečení, kterým se vymezují vůči ostatním (Sassatelliová, 2014).

Gore (1994) považuje nakupování za běžnou formu relaxace, která pomáhá lidem se uvolnit. Stále se zvyšující spotřeba je podle autora znakem toho, že potřebujeme stále silnější rozptýlení, abychom zapomněli na stále bolestivější a výraznější problémy. Takové dysfunkční vzorce chování se předávaly z generace na generaci a přispěly ke zcela problémovému vztahu civilizace k přírodě. Výsledkem je ekologická krize. Jedinou cestou nápravy je přijetí pravdy o stavu společnosti a potlačení závislosti na spotřebě.

Popisovaný spotřební styl života má své dopady. Je zřejmé, že abychom mohli něco spotřebovat, musíme nejprve vyrábět, přeměňovat, čerpat. Pokud je spotřeba závislá na přírodních zdrojích a omezenost těchto zdrojů je jedním ze současných problémů, pak neseme za naše nakupování zodpovědnost. K výrobě je také potřeba lidská práce. Vyrábí-li se tyto výrobky ve špatných pracovních podmínkách, pak za to neseme odpovědnost. Stejně tak neseme odpovědnost za všechno chování, které vede k drancování a poškozování přírody a omezování životní úrovně obyvatel v zemích třetího světa.

2. 2 Mezinárodní přístup k ekologickým a sociálním problémům

Zvyšující se spotřeba není jen výsledkem nastavení hodnotových postojů lidí, tak jak je popisovali Gore nebo Fromm. Existují i faktory, které v lidech touhu po spotřebě podněcují záměrně, jako je například reklama, která je ve službách ekonomiky.

Jsou-li věci a jejich užívání formou útěku před problémy, pak jediný kdo nám tyto věci může poskytnout je průmysl, přesněji řečeno ekonomika. Ta potřeby nejenom uspokojuje, ale i vytváří. Ekonomický růst je měřítkem životního štěstí a úrovně vyspělosti. Keller (2005) se domnívá, že problémem je stále se zvyšující spotřeba společnosti na Zemi, která má jen omezené přírodní zdroje. Lidé totiž kupují i to, co nepotřebují. Příroda je chápána jako neomezený a hlavně bezplatný zdroj pro všechny odvětví průmyslu.

Ekonomika slibuje společnosti východisko z jejích problémů. Pokud bude vytvářet přebytek, dojde ke zlepšení životní úrovně všech tříd, i těch nejchudších. Přitom přetrvávají nerovnosti mezi obyvateli jednotlivých zemí. Rozvojové země často argumentují tím, že také chtějí dosáhnout dobré životní úrovně, a to i za cenu toho, že nevratně poškodí své území, ale i celou planetu. Sociální rozdíly zřejmě budou dále přetrvávat a není reálné je řešit dalším ekonomickým růstem (Keller, 2005).

Zdá se, že ekonomika stojí na problémových základech. Trh ovládají nadnárodní společnosti, které kontrolují většinu světového obchodu. Současná ekonomika je založena na centralizaci, ekonomickém růstu a neodpovídajících cenách (Kotecký, 1994).

Neudržitelnost současného způsobu života je zřejmá. Přestože existují důkazy o ekologických problémech způsobených ekonomickou činností, zatím existuje velmi málo prostředků, jak tuto činnost regulovat. Zatímco jednotlivci se mohou dobrovolně omezit a alespoň k tomuto vývoji nepřispívat, ekonomická činnost států není nikým regulována, přestože má globální dopady. Ekonomika je založená na propojenosti světa a obchodu mezi jednotlivými zeměmi. Pokud se jednotlivé státy neumí samy omezit a zároveň popírají z různých důvodů ekologické dopady, musí existovat mechanismy, které je budou sankcionovat.

Civilizace čelí ekologickým a sociálním problémům. Ochrana přírody a lidí je reálná pouze tam, kde ji neblokuje ekonomické a národní zájmy (Ehl, 2001). Nastavení mezinárodního obchodu je nedostatečné ve smyslu ochrany životního prostředí, přitom ekonomika k ekologickým problémům přispívá výraznou měrou.

Země je rozdělována na státy bohatého severu a chudého jihu. Ekonomická činnost bohatých zemí nepoškozují jen jejich území, ale má i globální dopad na méně rozvinuté státy. Neomezený životní styl obyvatele bohaté země stojí na méně šťastném životě chudého člověka. Některé státy přesouvají výrobu do rozvojových zemí, protože zjistily, že má ekologický vliv na jejich území. V méně rozvinutých zemích není o ekologických hrozbách povědomí. Obyvatelé těchto států to ochotně přijmou, neboť jim to slibuje ekonomický růst a vyšší životní úroveň, ve skutečnosti jim výroba zamořuje ovzduší, vodu a půdu (Ehl, 2001).

Přestože se rozvojové země také podílejí na drancování přírody, odmítají za něj nést odpovědnost. Brání se oprávněně, když argumentují tím, že většinu výrobků a služeb, vyrobených na jejich území, spotřebovávají příslušníci euro-americké společnosti. Od dob průmyslové revoluce poškozovaly přírodu také převážně vyspělé státy. Otázka, kdo je za ekologickou krizi zodpovědný, není důležitá z hlediska toho, kdo má pravdu, ale toho, kdo by měl případně vynaložit náklady na nápravu (Ehl, 2001). Autor k tomu dále dodává „*Protože vzduch, voda a příroda neznají hranice států, jde především o to, kdo má jaký podíl na znečištění životního prostředí. Kdo platí nápravu škod?*“ (Ehl, 2001, s. 97).

Bohaté země by měly vynaložit prostředky na ochranu přírody a lidí, protože peníze v rozvojových zemích chybí. Měly by se zasazovat o ekologické způsoby výroby, recyklaci a zastavení vyčerpávání přírodních zdrojů. Vyspělé státy vykořisťují nejenom přírodu, ale i méně rozvinuté země. Dokazovat dopady ekonomiky na přírodu je složité, dochází ke střetům s již zmíněnými národními zájmy (Ehl, 2001). Také Kotecký (1994) se přiklání k tomu, aby za ekologickou a sociální krizi nesly odpovědnost vyspělé státy. Lépe by bylo dodat, aby odpovědnost nesly obrovské nadnárodní společnosti, které svá sídla záměrně přesouvají do zemí Třetího světa. Tyto společnosti svou činností přímo přispívají k řadě ekologických a sociálních problémů, např. vyprodukují více než polovinu emisí skleníkových plynů.

V některých vyspělých zemích byly přijaty zákony na ochranu životního prostředí a lidí bez ohledu na vzniklé náklady. To znamená, že pokud v těchto státech firmy provozují neekologickou výrobu, musí za to platit. Proto také často dochází k přesouvání výroby do jiných zemí, kde podobné zákony neplatí a výrobci tak ušetří. V méně rozvinutých státech musí zákony a ochrana přírody ustoupit ekonomickým zájmům (Moldan, 2009).

Z globálního hlediska budou hrát, nebo už hrají, významnou roli nevládní nadnárodní organizace, které budou prosazovat zájmy civilizace a ochranu přírody (Ehl, 2001). Existují mezinárodní dohody na ochranu životního prostředí, které se nazývají jako mnohostranné environmentální úmluvy. Dochází ke konfliktu mezi těmito úmluvami a obchodem, některé dohody narušují volný obchod. Je důležité, aby tyto úmluvy byly právně vymáhány a za případné nedodržování následovaly sankce (Mezřický, 2003). Dle mého názoru je třeba stanovit mezinárodní závazná kritéria, která upraví pracovní podmínky v rozvojových státech. Zatím se o důstojné pracovní podmínky zasazují jen malé organizace.

Moldan (2009) hovoří o environmentální ekonomii, která rozlišuje mezi morálním a ekonomickým přístupem a prosazuje výrobu, která je ekologicky přijatelnější. Jediným východiskem je podle autora ekonomie ustáleného stavu, která upravuje úroveň spotřeby tak,

aby neklesal kapitál přírodních zdrojů. Tato ekonomie předpokládá, že přírodní zdroje lze nahradit jiným kapitálem, např. recyklovanými a obnovitelnými zdroji.

Dle Ehla (2001) lze u každé věci spočítat ekologickou hodnotu výrobku, tedy jaké náklady se musí vynaložit na jeho výrobu. Do této ceny se započítává výběr surovin, jeho životnost, dopady na přírodu atp. V běžném životě se člověk může setkat s placením ekologické daně za automobil nebo recyklačním poplatkem při nákupu elektrospotřebičů.

Na nesoulad mezi ekonomickým růstem a omezeností přírodních zdrojů upozornili v roce 1972 manželé Meadowsovi ve své zprávě nazvané *Meze růstu*. Zatím nejlepším řešením se zdá být koncept trvale udržitelného rozvoje, vycházející z myšlenek antropocentrické etiky.

Vyspělé i rozvojové státy budou muset zefektivnit techniky hospodářství tak, aby všem lidem byly zajištěny dobré životní podmínky a zároveň, aby tato opatření nebyla na úkor přírody. Změny musejí přijít jak po stránce ekonomické, tak sociální a ekologické (Rich, 1994). Nováček (2006) odkazuje na Al Gora, který upozorňuje na funkční Marshallův plán, prostřednictvím kterého poskytly USA pomoc Evropě po skončení války na její celkovou obnovu. Odkazy tohoto plánu bychom dnes hledaly jen marně, přitom obdobný globální plán by byl podle obou autorů řešením ekologické i sociální krize.

2. 3 Koncept trvale udržitelného rozvoje

Domnívám se, že regulace spotřeby je jediným řešením ekologické a sociální krize. Spotřeba stojí na samém začátku řetězce výroby. Omezování spotřeby může probíhat na rovině společenské (mezinárodní) a osobní.

V rámci předešlé kapitoly jsem zmínila, že existují snahy o regulaci mezinárodního trhu. Za tímto účelem jsou vydávány zákony na ochranu přírody, které mají globální charakter. Původcem těchto dohod bývají nevládní nezávislé organizace, které nesledují ekonomické zájmy. Tyto úmluvy na ochranu životního prostředí a společnosti se opírají o moderní ekologickou etiku, nejčastěji můžeme slyšet o konceptu trvale udržitelného rozvoje. Tento pojem je třeba vysvětlit nejenom obsahově, ale také představit jeho historický vývoj.

Jedním z problémů, které jsme podědili po průmyslové revoluci, jsou ekologické katastrofy, které mají dopady na přírodu i lidské zdraví. Vážné nemoci se staly jedním z ukazatelů zhoršujícího se životního prostředí. Na základě těchto ukazatelů si lidé uvědomili souvislost mezi hospodářskou (průmyslovou) činností a ekologickými, sociálními a zdravotními dopady. Správně je pochopili jako novou společenskou hrozbu a uvědomili si, že o přírodu je potřeba pečovat (Moldan, 2009).

Nováček (2011) i Moldan (2009) se shodují, že ekologické hrozby přispěly ke vzniku nových etických principů. Poprvé se teoretické úvahy o ochraně životního prostředí objevily v ekologii v 60. letech 19. století. Na mezinárodní úrovni došlo k prvním diskuzím o budoucím vývoji planety až v roce 1972 na konferenci OSN ve Stockholmu. Na této konferenci byly vyjádřeny obavy o další směřování Země a bylo jasně vysloveno, že lidský pokrok je jednou z příčin ekologické a sociální krize (Mezřický, 2005).

Stockholmská konference došla k mnoha závěrům. Z hlediska zaměření práce je důležitá informace, že se poprvé otevřeně hovořilo nejen o hospodářských dopadech na přírodu, ale i na společnost. Na této konferenci se začala formovat mezinárodní environmentální politika. Ve vyspělých státech i nadnárodních společenstvích začaly vznikat instituty na ochranu životního prostředí, vznikaly dohody a státy se zavazovaly k jejich dodržování. Zároveň Stockholmská konference poukázala na další globální problémy, především na sociální problémy obyvatel chudých zemí. Tyto chudé státy požadovaly dosažení základní životní úrovně a hospodářský růst. Rozpor mezi ekonomickým růstem a omezeností přírodních zdrojů vedl ke vzniku Světové komise pro životní prostředí a rozvoj v rámci OSN v roce 1983 (Moldan, 2009).

Naše společná budoucnost je závěrečná práce zmíněné komise, která vznikla v roce 1987 pod vedením Gro Harlem Brundtlandové. V této práci se poprvé objevuje spojení udržitelný rozvoj. Definuje udržitelný rozvoj jako ekonomický růst, který přinese řešení globálních ekologických i sociálních problémů. Ekonomický rozvoj se musí ve své podobě zásadně proměnit a stát se udržitelným. V teziích udržitelného rozvoje najdeme etický podtext. Nezáleží pouze na potřebách současné generace, je třeba předvídat a zachovat tuto planetu i pro generace příští. Koncept udržitelného rozvoje nevznikl jako záplata na akutní ekologické hrozby, jedná se o dlouhodobý plán bez jakýchkoliv omezení do budoucnosti (Nováček, 2011).

Autoři se shodují, že teorie udržitelného rozvoje má své nedostatky. Problémový je samotný výklad a překlad anglického spojení *sustainable development*. Například Nováček (2011) upozorňuje na chybné uchopení tohoto sousloví. Spojení „trvale udržitelný“ si prý protiřečí, protože ani existence Země ve vesmíru není trvalá. Autor navrhuje spojení „dlouhodobě udržitelný“. Stejně jako jiní autoři i Nováček nesouhlasí s užíváním slova „rozvoj“ a spíše se přiklání k užívání spojení „dlouhodobě udržitelný život“. Podle Moldana (2009) koncept udržitelného rozvoje nedefinuje základní potřeby člověka a jejich objem. Tento problém byl od začátku patrný, proto byla zpráva *Naše společná budoucnost* dále

rozpracována. V roce 1992 v Rio de Janeiro, v rámci další konference, vznikl plán Agenda 21. Mimo jiné se v něm říká, že jediným východiskem je soulad mezi ekonomickým růstem a zachováním životního prostředí. Sociálními otázkami se zabýval summit v Kodani v roce 1995 a zahrnul jej do konceptu udržitelného rozvoje.

Problematická definice udržitelného rozvoje se později stala středem pozornosti a ohniskem politických sporů. V definicích jednotlivých autorů nebo organizací se odrážely národní a ekonomické zájmy (Nováček, 2011). Přesto je koncept udržitelného rozvoje zatím nejvýraznější mezinárodní snahou o zachování společnosti a přírody. Mezi základní teze udržitelného rozvoje patří: „...oživit *hospodářský růst, změnit kvalitu růstu, uchovávat a obohacovat základnu přírodních zdrojů, zajistit udržitelnou úroveň populace, nově orientovat techniku a odstraňovat její rizika, při rozhodování integrovat ekologické a ekonomické aspekty, reformovat mezinárodní hospodářské vztahy a posílit mezinárodní spolupráci.*“ (Moldan, 2009, s. 95).

Nováček (2011) kritizuje koncept také pro jeho antropocentrický pohled na svět. V centru pozornosti stojí opět lidské potřeby, nikoli příroda. Autor navrhuje, aby se potřeby a aktivity odvíjely od únosnosti ekosystémů. Podle Moldana (2009) se v konceptu zformovaly tři pilíře: sociální, ekonomický a environmentální. Autor vidí tento koncept jako možné řešení, které je sice nedokonalé, ale přináší pozitivní výsledky.

Je nezpochybnitelné, že uzavírání mezinárodních dohod vyvíjí tlak na průmyslové podniky. Ve vyspělých státech jsou dnes běžnou součástí firem zařízení, která se starají o čistotu vody, půdy a ovzduší. Zneškodňují vedlejší produkty výroby, které by jinak ničily nejen přírodu, ale i lidská zdraví. Udržitelný rozvoj se stal dlouhodobým cílem, který má společenskou váhu. Principy udržitelného rozvoje se staly součástí ústav států a mezinárodních organizací (Moldan, 2009). Stejný přístup je třeba aplikovat na řešení sociálních problémů a rozvoj životní úrovně obyvatel chudých států.

Zatímco jednání o zachování životního prostředí pokračují, sociální situace rozvojových států zůstává částečně opomíjena, i přesto, že tyto problémy od sebe nelze oddělovat. Dokladem toho je například poslední mezinárodní konference. V prosinci roku 2015 se v Paříži uskutečnila další mezinárodní konference, kde státy jednaly o zastavení globálního oteplování. V pařížské dohodě mimo jiné najdeme toto rozhodnutí: je nadále nutné omezovat užívání fosilních paliv, jako je uhlí, ropa a zemní plyn, a to v daleko větší míře, než tomu bylo doposud (Marčík, 2016). O této souvislosti se také zmiňuji z toho důvodu, že pařížská konference přinesla nový pohled na otázku odpovědnosti. Jediným řešením je *sdílená, ale*

rozdílná odpovědnost. Definice této odpovědnosti je jednoduchá. Všechny státy se mají podílet na snižování emisí a zlepšování klimatu, ale v takové míře, v jaké se podílejí na jeho oteplování (Marčík, 2016). Myšlenka sdílené odpovědnosti by se dala aplikovat i na ochranu pracovních práv lidí z rozvojových států.

Například český ekologický aktivista Patočka (2016) přijímá výsledky konference s nedůvěrou. Pařížská dohoda dle autora nepřináší nic nového. Státy se falešně zavazují ke snižování emisí, ale nepředkládají žádná konkrétní řešení a plány, jak to provést. Zatímco státy a hospodářské giganty nadále ekologické problémy ignorují pro svoje ekonomické zájmy, jednotlivci na demonstracích v Paříži ukázali, že jim krize není lhostejná. Podobně skeptický je i další aktivista Koželouh (2016) referující o konferenci v Paříži jako o dobré ekologické reklamě pro státy i firmy, které se zapojily. Přesto je podle autora znakem pokračující revoluce, která přinese změny.

Názory na užitečnost konceptu udržitelného rozvoje jsou rozdílné, autoři se často neshodují. Státy a mezinárodní společenství tento koncept předkládají jako jediné možné a účinné řešení. Můžeme se ptát, proč během téměř třicetileté existence tohoto konceptu nedošlo k výrazným změnám ve společnosti, které by vedly k ekologičtějšímu způsobu života v daleko větší míře než je tomu dnes. Mezřický (2005) k problematice udržitelného rozvoje uvádí, že největším problémem jsou rozdílné názory, které brání změně. Zatímco obyvatelé vyspělých států vnímají environmentální problémy jako akutní a důležitější než problémy lokální a národní, méně vyspělé země vidí palčivé problémy v sociální oblasti. Podle autora je problémem i selhávání politických institucí. Stát, který vznikl jako aparát na ochranu jeho obyvatel, je dnes nedokáže ochránit před ekologickými a sociálními problémy.

Přestože koncept udržitelného rozvoje přináší teoretická i praktická řešení ekologických i sociálních problémů, společnost se dle mého názoru spíše soustředí na ochranu životního prostředí. Tím nechci říci, že to tak není správně. Pouze se domnívám, že sociální potíže třetího světa jsou stejně naléhavé.

2. 4 Dobrovolná skromnost

Vznik nových etických přístupů založených na ekologických myšlenkách pronikl nejen do mezinárodní politiky, ale i do osobní hodnotové orientace jednotlivců, která je základem lidského chování a způsobu života. Ve společnosti se dějí malé, ale podstatné změny. Hlavně mladší lidé přijímají nové hodnoty a zakládají svůj život na nemateriálním blahobytu. Vymezuji se proti spotřebnímu stylu života, dávají přednost kvalitě před kvantitou a nevidí

smysl v hromadění nepotřebných věcí. Ve volném čase se věnují jiným aktivitám, např. cestování nebo sebevzdělávání. Není náhodou, že tito lidé často žijí ekologičtěji a mají pozitivní vztah k přírodě. Stejně tak jsou ohleduplnější k jiným lidem a cítí společenskou odpovědnost (Librová, 1994). Pro popisovaný styl života se vžilo pojmenování dobrovolná skromnost.

Takové malé pokroky jsou nepochybně cestou k velké změně. Dle Librové (1994) musíme pamatovat na akutní ekologické hrozby, které je třeba vyřešit co nejrychleji. Stačí pro nápravu činit takové pomalé změny? Autorka upozorňuje na fakt, že lidé, kteří například třídí odpad, mají brzy pocit, že pro ochranu přírody činní dost a později tím omlouvají své méně ekologické aktivity. Domnívám se, že stejná bagatelizace by mohla nastat i v přístupu k sociálním problémům. Změnu může přinést vnější motivace, která lidi podpoří v ochraně životního prostředí nebo ve změně životního stylu.

Dle mého názoru musejí být dobrovolná skromnost a společenská kontrola provázané. Ekologicky zaměřené organizace se zaměřují na propagaci ekologického způsobu života a upozorňují na to, že takový styl života má smysl.

Bylo by chybou domnívat se, že lidé, kteří se dobrovolně omezují, tedy nepožívají všechny výhody moderní spotřební kultury, mají problém se do ní zařadit. Naopak mají problém se zcela ztotožnit se současnou konzumní kulturou. Ekologicky příznivější život je vedlejším produktem jejich uvažování o světě.

Nejčastěji dobrovolná skromnost spočívá v řadě omezení, která dnes považujeme za běžnou součást života, jako např. třídění odpadu, nakupování plodin z ekologického zemědělství, nakupování fairtradových výrobků, používání veganské kosmetiky, která se netestuje na zvířatech apod. Při výčtu těchto aktivit vycházím z vlastní zkušenosti nebo zkušeností z mého okolí. V tomto směru nesouhlasím s Librovou, když říká, že pomalé změny jsou nedostačující vzhledem ke stále horšímu stavu životního prostředí. Dle mého názoru je rychlá komplexní proměna hodnot společnosti a změna spotřebního stylu života nereálná, protože lidé přijímají nové hodnoty pomalu. Jediným vhodným řešením je dle mého názoru již zmíněná osvěta, která by tento proces mohla urychlit. Dobrovolná skromnost je jedním ze znaků postupující změny v přemýšlení o smyslu přírody a vyjádření soucitu s ostatními.

3 Fair trade jako etický přístup k nakupování

3.1 Etické aspekty stravování

Jídlo je jednou z položek, se kterou se nejčastěji obchoduje na mezinárodním trhu. Některé potraviny k nám putují přes celý svět. Podle Librové (1994) nemá většinová společnost potřebu ptát se po původu potravin. Přitom jídlo je běžnou součástí každodenního života.

Existuje menšinová společnost, která se o původ potravin zajímá. Zajímá je, kde byly plodiny vypěstovány a jakým způsobem, jakou urazily cestu apod. Kvalita potravin je různá, způsob jejich produkce může mít dopady na přírodu a zdraví. Lidé si někdy ani neuvědomují propojenost jídla, hospodářské půdy a lidské činnosti (Librová, 1994).

Dobrovolná skromnost se jako etický princip odráží i ve způsobu stravování. K jídlu, které konzumujeme, lze přistupovat i z etického hlediska. Takový přístup je výsledkem morální odpovědnosti. Librová (1994) uvádí, že odmítání eticky nepřijatelného jídla vedlo ke vzniku vegetariánství, veganství a dalších způsobů stravování. Domnívám se, že dnes běžně přijímáme fakt, že lidé odmítají jíst maso z velkochovů, ve kterých žijí zvířata v krutých podmínkách. Na vzestupu je také prodej lokálních potravin. Lidé dávají raději přednost plodinám vypěstovaným poblíž jejich bydliště, než těm, které byly přepravovány přes půlku světa. Dlouhodobým trendem je ekologické zemědělství bez užívání nešetrné techniky a chemických postřiků, které představují ekologickou zátěž. Tito lidé dávají přednost eticky přijatelnějším potravinám, které byly nakoupeny za odpovídající cenu.

Zdá se, že někteří jedinci dávají přednost potravinám, které jsou dle jejich životních priorit eticky v pořádku. Znamená to tedy, že dochází k přijímání nových hodnot ve stravování také na celospolečenské úrovni? Zvolený způsob života je vlastní volbou a otázkou vůle. Jak uvádí Librová (1994) ve většině případů dobrovolná skromnost neznamena asketický způsob života, ale jde o přijetí odpovědnosti i v oblasti stravování. Jídlo ke své bezprostřední existenci sice potřebujeme, naše potřeby ale nemusí být na úkor někoho jiného.

Samozřejmě existuje i eticky opačné chování. Popírání všech skutečností globální ekologické i sociální krize bylo již několikrát zmíněno. Kohák (1998) říká, že popírání těchto problémů je běžný etický přístup, který najdeme uvnitř každé společnosti.

Můžeme si položit otázku, proč je etický přístup důležitý i ve stravování a zda není důležitější se zabývat jinými problémy. Zásluhou globalizace si můžeme dovolit věci, které byly dříve nemyslitelné. Díky provázanosti světa můžeme mít opravdu hodně, otázkou je za jakou cenu. Globalizace způsobuje řadu problémů, zároveň díky globalizaci máme o těchto

problémech dostatek informací (Mezřický, 2003). Proto je otázka odpovědnosti, a to i za nakupování, důležitější než kdy dříve. Vidíme-li jaké dopady má konzumní styl života na přírodu a méně bohaté sociální vrstvy, pak je třeba na to reagovat. Není možné kvůli vlastním potřebám vykořisťovat jiné lidi, všechny další živé bytosti a neživou přírodu. Odpovědnost ve spotřebním chování a morální přístup by měly být běžnou součástí mezinárodního obchodu.

3. 2 Vykořisťování obyvatel rozvojových zemí

Na stále se zvyšující potřeby konzumní společnosti doplácí především dvě skupiny: příroda a chudí obyvatelé planety. Rich (1994) se domnívá, že sociální aspekty jsou stejně důležité jako aspekty hospodářské. Ekonomická činnost bohatých států, dle autora, ovlivňuje životy méně bohatých lidí v rozvojových zemích. Nedostatečná ochrana sociálních práv pracujících lidí způsobuje řadu problémů, jako jsou nespravedlivá mzda, nedostatečné zabezpečení pracovního prostředí, omezování pohybu (otroctví), existence dětské práce, nedostatečná rovnoprávnost mužů a žen, nevzdělanost a celková nerovnost mezi pracujícími lidmi v bohatých a chudých státech.

Můžeme se ptát, jak možné, že tyto problémy stále existují i v takto rozvinuté společnosti. Chybné nastavení mezinárodního trhu je patrně důvodem, proč lidé musí v rozvojových zemích těmto problémům čelit. Uvnitř klasické ekonomie najdeme tři hlavní teoretické a základní otázky, které mají i etický aspekt. Podle Riche (1994) je z hlediska procesu výroby podstatné co a v jakém množství se bude vyrábět, jakým způsobem bude výroba probíhat a kdo bude tyto výrobky spotřebovávat.

Jaké výrobky se mají vyrábět, se odvíjí od toho, jaké má společnost potřeby. Protože lidské potřeby jsou subjektivní veličiny, nelze být zcela objektivní v hodnocení jejich smyslu. Pokud jsou lidé zaslepeni touhou po uspokojování svých potřeb, nemohou zhodnotit ani dopady svého chování. Množství vyrobených věcí je podstatné z hlediska čerpání kapitálu přírodních zdrojů. Z hlediska etiky je podstatné i to, zda mají lidé právo vyrábět vše, co vyrobit dokážou, a zda je vhodné vyrábět i to, co má obrovské dopady na celou civilizaci (Rich, 1994).

Způsob výroby se odráží na přírodních zdrojích. Je proto důležité hospodařit maximálně efektivně s ohledem na omezenost přírodních zdrojů. Lidská práce je jedním z nejdůležitějších faktorů, je třeba pracovní sílu chránit před mechanismy tržního hospodářství (Rolný, 2012).

V etickém prostředí je velmi zajímavá i třetí otázka, tedy kdo výrobky spotřebovává a kdo z nich má užitek. Hospodářský trh je založen na nerovnosti obyvatel, proto je otázka

rozdělování výhod a zajištění základní životní úrovně všem podstatná. Důstojná životní úroveň by měla být zajištěna i lidem, kteří se nemohou na práci podílet z různých důvodů (Rich, 1994). V současné společnosti rezonuje otázka nerovnosti. Lidé bohatých a chudých států dostávají odlišnou mzdu za stejně vykonanou práci.

Zatímco bohatí lidé dál bohatnou, chudí se propadají do stále větší chudoby. Přestože mezinárodní obchod stojí na produkci rozvojových zemí, návratnost do jejich hospodářství a sociálního rozvoje je malá. Vyspělé státy využívají levné produkce výrobků a plodin z dovozu a vykořisťují méně rozvinuté státy. Důkazem rozdílné životní úrovně je například lišící se spotřeba potravin napříč světem. Zatímco obiloviny se spotřebovávají v podobném množství ve všech státech, spotřeba masa už není tak rovnoměrná. Také 90 % automobilů patří 20 % nejbohatších lidí světa (Ransom, 2011).

Je třeba si položit otázku, kdo za to nese odpovědnost a kdo má přijít s řešením. Mnoho výše uvedených autorů se v tomto ohledu shoduje. Bohatí konzumují a zároveň poškozují Zemi více než chudí (Ransom, 2011). Stejně tak Rich (1994) se domnívá, že ekonomika je, stejně jako kultura, výsledkem lidské práce. Lidé za ni nesou odpovědnost a to v té míře, v jaké požívají jejích výhod. Podobné hodnocení zaznělo i při řešení odpovědnosti za ekologickou krizi způsobenou stále se zvyšující spotřebou.

Ransom (2011) předkládá podrobnou analýzu fungování mezinárodního obchodu. Na základě informací z této analýzy si lze vysvětlit existenci sociálního bezpráví v rozvojových zemích. Podle autora je volný trh založen na vývozu a myšlence, že světový nadnárodní trh se ekonomicky rozvíjí rychleji než ekonomiky jednotlivých států. Právě na mezinárodním trhu dojde k nejefektivnější výměně zboží. Toto uvažování přispělo k ekonomické nesuverenitě států, situace se vyvinula tak, že jednotlivé státy mají jen omezené prostředky, jak světový trh regulovat. Autor dále pokračuje, že z takového nastavení nejvíce těží nadnárodní monopoly a banky. Státy se orientují na produkci jen několika málo komodit. Nestabilní mezinárodní trh přispívá k rychlému zbohatnutí i zchudnutí jednotlivých vývozců. Přírodní podmínky mohou negativně ovlivnit ekonomickou situaci států nebo podniků a uvrhnout je do dluhu. Aby se státy zachránily a mohly splatit dluhy, vyvázejí vše, co je v jejich zemi dostupné. Stejně tak to dělají i jiné zadlužené země a dochází k další destabilizaci trhu a drancování přírodních zdrojů. Je jasné, kdo na principech fungování volného trhu vydělává nejvíce. Bohatý Sever zneužívá nejen obyvatele těchto zadlužených zemí, ale i přírodu.

Výhody plynoucí z nastavení mezinárodního obchodu jsou jedním z důvodů, proč dochází k přehlížení nedůstojných životních podmínek levné pracovní síly. K přehlížení dochází na

úrovni celospolečenské, ale i mezinárodní politiky. Dle Riche (1994) je jedním z důvodů i klesající hodnota lidské práce zásluhou industrializace. Jak ale uvádí Ransom (2011) zneužívání levné pracovní síly není v historii nic nového. Například afričtí otroci po celá staletí pracovali na bavlníkových plantážích v Americe. Otroctví později ustoupilo volnému trhu, protože bezplatná pracovní síla destabilizovala světové hospodářství.

Mezinárodní obchod funguje za určitých podmínek. Nastavení volného trhu nutí rozvojové země vyvážet stále více za stále menší ceny, a to i ty komodity, kterých je v dané zemi nedostatek, např. potraviny (Ransom, 2011).

Podle Riche (1994) je jediným východiskem ekonomická, ekologická a sociální efektivnost hospodářského systému. Podle autora je řešením orientace na vlastní hospodářství místo hospodářství světového. To zajišťuje daleko větší ekonomickou stabilitu.

Nastavení mezinárodního obchodu by si zasloužovalo nepochybně hlubší analýzu. Ve své práci jsem uvedla jen základní informace nutné k pochopení problematiky alternativních ekonomických i etických přístupů, které stojí v opozici k hospodářství velkých nadnárodních společností.

3.3 Etika na volném trhu

I když se může zdát, že v mezinárodním obchodu není pro morálku místo, není tomu tak. Do ekonomiky pronikají etické principy a začíná se pomalu měnit. To by mohlo mít přímý vliv na zlepšení životní úrovně obyvatel rozvojových států. Rolný (2012) uvádí, že ekonomika založená na konkurenci se proměňuje v ekonomiku založenou na spolupráci. Protože všechny státy se chtějí na ekonomice podílet, je vstřícná participace nezbytná. Stejně tak Nový (2012) se domnívá, že pominuly doby, kdy heslem „obchod je obchod“ omlouvaly podniky svou činnost, často za hranicí morálky.

Společnost vyvíjí tlak na mezinárodní trh kvůli nedůstojným lidským podmínkám obyvatel rozvojových zemí a kvůli drancování přírody. Dochází ke změnám v sociální i ekologické oblasti. Spotřebitelé si mohou koupit takové výrobky, které jsou eticky i ekologicky přijatelnější. Mohou se orientovat na základě různých označení a certifikátů. Dodržování uzavřených úmluv a způsobu výroby kontrolují nevládní organizace.

Nový (2012) uvádí, že jednotlivé podniky přijímají etické kodexy, kterými usměrňují vlastní proces výroby a zároveň na základě těchto kodexů navazují spolupráci. Autor dále pokračuje, že podnik, který nejedná eticky je často ostatními podniky vytlačen z trhu. Stejně tak Rolný (2012) se domnívá, že etické chování se na volném trhu stává výhodou. Podle

autora by k celkovému zlepšení sociálních podmínek obyvatel rozvojových zemí přispělo přijetí etických kodexů na mezinárodní úrovni. Velké korporace, které již dodržují morální principy, jsou inspirací dalším podnikům a dochází, dle autora, k morální stabilizaci trhu.

Alternativní obchod je zatím menšinovým společenským proudem, existuje ale už přes třicet let. Zrodil se společně s mezinárodními humanitárními organizacemi, které upozorňovaly na žalostné sociální podmínky v chudých státech. Zatímco běžný mezinárodní obchod nabízí konečné suroviny nebo výrobky neznámého původu a výroby, u výrobků s certifikáty lze tyto informace dohledat. Mimo jiné se tak dozvíme, za jakých podmínek výrobek vzniknul, kdo se na jeho výrobě podílel atd. (Ransom 2011).

Je trochu paradoxní, že chce-li se člověk chovat eticky správně, musí si za eticky přijatelnější výrobky připlatit. Neměli by spíše platit ti, kteří drancují přírodu a vykořisťují chudé lidi? Myšlenku sankcionování těch, kteří vyrábějí neekologicky a neeticky, jsem již zmínila. Jak ale uvádí Ransom (2011), chceme-li spravedlivější mezinárodní trh, musíme se odpoutat od zisku a ceny. Spotřebitelé musí platit vyšší ceny, i když mohou nakoupit levněji. Dle mého názoru je to jeden z důvodů, proč je volný trh dál založen na vykořisťovatelském způsobu. Proč by běžný spotřebitel žijící v Evropě nebo USA, daleko od všech problémů chudého světa, měl platit více než je třeba? Záleží na našich hodnotových preferencích a uvědomění si, že u některých věcí nelze jejich hodnotu vyjádřit penězi.

Problematikou eticky přijatelnějšího způsobu výroby a jeho pronikáním na mezinárodní trh se částečně zabývá Rich (1994). Autor si myslí, že výrobci neprodávají dražší a kvalitnější zboží z důvodu komplikovaného a neprůhledného trhu. Spotřebitelské preference se proměňují velmi rychle, zatímco celý proces produkce je pomalý a mohl by být ztrátový.

Na základě uvedených informací lze předložit zjednodušené řešení. Veřejnost musí na výrobce tlačit, aby změnil způsob výroby a obchodu a volný trh se stal eticky přijatelnějším. Neméně důležitá je změna mezinárodní politiky. Nastavením volného trhu je důležité zabývat se z hlediska toho, že ekonomická činnost se podílí na zhoršující se sociální a ekologické situaci.

3. 4 Férový obchod

Rozšiřující se povědomí o sociálních podmínkách obyvatel třetího světa vedlo ke vzniku různých etických uskupení, která zprostředkovávají eticky přijatelnější obchod. Tato uskupení vyjadřují neochotu se podílet na vykořisťování jiných lidí. Fairtrade neboli férový obchod je známá etická značka, která garantuje produkci plodin a výrobu řemeslných výrobků za určitých podmínek. Je dokladem toho, že při výrobě nebylo užito dětské nebo nucené práce, nikdo nebyl diskriminován, bylo zajištěno bezpečné pracovní prostředí, nebyla porušována lidská práva, byly potlačovány ekologické dopady a bylo umožněno se dál vzdělávat pro výkon práce. V neposlední řadě dostali obchodníci za svoje produkty spravedlivou odměnu a nestali se obětí neférového volného trhu (Ransom, 2011).

Fairtrade vznikl stejně jako jiné značky, které se ptají po původu potravin a výrobků. Je součástí rozvoje ekologické certifikace, tzv. ecolabellingu, který spotřebitelům vypovídá údaje o výrobním procesu. Fairtrade je etickou známkou, která v sobě zahrnuje množství jiných fairtradových značek (Chmelař, 2005). Všechny tyto organizace jsou sdruženy do dvou certifikačních a kontrolních institucí. První z nich je World Fair Trade Organization, tedy Světová fairtradová organizace, dříve známá jako Mezinárodní federace pro alternativní obchod, a dnes sídlící v Nizozemsku. Druhá instituce se jmenuje Fair Trade International, sídlící v Německu. Obě organizace se zaměřují na sdružování a kontrolu fairtradových značek, nemají ale stejné normy (Ransom, 2011).

Vznik fair tradu se datuje do období po druhé světové válce. Svět byl v globální humanitární krizi. Církevní organizace začaly od producentů v Africe, Asii a Jižní nebo Střední Americe, vykupovat produkty v rámci jejich humanitární pomoci. Do širšího povědomí se tento koncept dostal v 70. letech 20. století (Kovařík, 2006).

Je určitě zajímavé se zabývat otázkou, proč etické značky vznikají a proč u zákazníků získávají na oblibě. Podle Chmelaře (2005) vznikají etické a ekologické známky v reakci na nedostatečnou legislativu, která by mohla zastavit vykořisťování obyvatel rozvojových zemí. Jedná se o značky založené na dobrovolném etickém přístupu, který je podmíněn podporou spotřebitelů a producentů. Jak autor dále uvádí, nevládní organizace jsou jedinou možnou ochranou pěstitelů a výrobců v chudých zemích. Autor kritizuje, že žádný stát nemá v ústavě právně ukotven zákaz dovozu výrobků, které vznikly za nedůstojných sociálních podmínek. Jak uvádí Rich (1994) jsou to nadnárodní podniky, které ignorují sociální a podnikatelské zájmy menších producentů. Vnucují svou vůli lokálním výrobcům a pěstitelům a znemožňují jim hájit vlastní zájmy. Dochází k porušování základních lidských práv.

3. 5 Základní principy a hlavní cíle fair tradu

Fair trade je etický přístup založený na altruismu. Přináší výhody producentům i spotřebitelům. Spotřebitel dostává zboží, které je eticky i ekologicky přijatelnější a ve většině případů dostává zboží standardní nebo lepší kvality, než je zboží běžné prodávané. Producenti dostávají za vykonanou práci spravedlivou mzdu a posiluje se jejich životní úroveň. Znamka Fairtrade je dokladem rozvinutého obchodního partnerství, které je spravedlivé a výhodné pro obě strany. Cílí na celkové zlepšování kvality života (Chmelař, 2005).

Ransom (2011) uvádí základní principy fairtradového hnutí:

1. Producenti mají vlastnická práva k obdělávání půdy. Mohou být součástí družstev a jiných odborových skupin.
2. Jsou-li součástí družstva, mají právo se mezi sebou spojovat a vyjednávat s odbory.
3. Ve výrobě a produkci nesmí být užita dětská práce.
4. Nikdo nesmí být k práci nucen žádnými donucovacími prostředky. Cílem je zajistit bezpečné pracovní podmínky a zlepšit kvalitu života.
5. V rámci fair tradu najdeme požadavky na udržitelnou produkci. Produkce nesmí mít dopady na životní prostředí, proto se nevyužívá chemických postřiků, nepěstují se geneticky upravované plodiny atd.
6. Producentům je zajištěna minimální cena, za kterou lze výrobky vykupovat. Tato cena se vyvíjí v závislosti na mezinárodním trhu, nikdy ale nemůže klesnout pod cenu nákladů na výrobu.
7. Fairtradová družstva a komunity dostávají část peněz zpět na sociální rozvoj v podobě tzv. sociálních prémie. Tyto peníze jdou především na podporu různých projektů: vzdělávání dětí, stavění škol, rozvoj povědomí o ekologických problémech apod.
8. Vznikají dlouhodobé obchodní vztahy, které přináší lokálním výrobcům a pěstitelům ekonomickou i životní stabilitu.

Fair trade umožňuje lidem z rozvojových zemí žít a rozhodovat se samostatně a důstojně. Zapojení se do fairtradového hnutí je dobrovolné, producenti se vstupem zavazují k dodržování výrobních postupů. Umožňuje spravedlivé zapojení do mezinárodního obchodu (Chmelař, 2005). Myslím si, že fair trade je záslužný proto, že se nezaměřuje pouze na jednu oblast, ale cílí na celkový rozvoj daných lokalit. V neposlední řadě se snaží prostřednictvím osvěty a nastavení kritérií způsobu výroby pomoci přírodě.

Bylo by mylné se domnívat, že fair trade je jen formou charity nebo humanitární pomoci. Pomáhá lidem se postavit na vlastní nohy. Rozvojová pomoc bývá často zneužívána. Fair trade pomáhá cíleně a dbá na zpětnou vazbu, tedy kontrolu (Chmelař, 2005).

3. 6 Certifikace a kontrola výrobků

Systém certifikace a kontroly výrobků s fairtradovou známkou je propracovaný. Jak uvádí Chmelař (2005), produkt získá tuto známku jen za předpokladu, že celý proces výroby, dovozu a obchodu odpovídá podmínkám certifikace. Všichni účastníci tohoto procesu jsou povinni dodržovat pravidla pro produkci stanovená Světovou fairtradovou organizací.

Je nezbytné, aby byla známka nezávislá a transparentní. Proto existují na její ochranu hned dvě organizace. Obě se starají o stanovování norem, kontrolu jejich dodržování, výkupní ceny a propagaci hnutí (Fairtrade ©2011).

Existují již uzavřené dohody, které stanovují přesná kritéria pro výrobu a produkci konkrétních komodit. Jedná se hlavně o plodiny a výrobky jako jsou káva, kakao, cukr, med, banány a jiné tropické ovoce, ale i sportovní vybavení (míče, outdoorové oblečení), ručně tkané koberce, bavlnu a další (Chmelař, 2005). Například UTZ Certified je známka, která dokládá etický původ čtyř produktů: kávy, kakaa, čaje a lískových ořechů (UTZ ©2015). Mezi další organizace, které se zasazují o přijetí přísných podmínek pro pěstování kávy, patří např. Rainforest Alliance. Tyto organizace se ale především zaměřují na environmentální dopady. Produkty ekologického zemědělství s označením Bio také nespádají pod organizaci Fairtrade.

Ne všechny fairtradové výrobky a plodiny mají certifikační známku. Orientace pro spotřebitele může být pak složitá. Organizace GEPA, EZA, El Puente a Traidcraft se zaměřují na spravedlivý obchod, už se ale nestarají o celkový rozvoj komunit a ochranu přírody. Jejich výrobky proto nesou jiná označení (NaZemi ©2016).

Jak uvádí Chmelař (2005), kontrolou prochází celý proces produkce. Žádné ze stran není straněno. Organizace o kontrolách vydává zprávy, spotřebitel k nim má běžně přístup a lze je dohledat.

3. 7 Rozšířenost fairtradového hnutí

Od prvních prodaných fairtradových výrobků ve světě i u nás uběhl již nějaký čas. Přestože objem prodaných výrobků se známkou Fairtrade stoupá, stále je na mezinárodním trhu spravedlivý obchod v menšině. Ve světě je do fairtradového hnutí zapojeno 2, 5 miliónů pěstitelů a řemeslníků v 74 zemích světa, z toho je 21 zemí rozvojových (Fairtrade ©2011).

Kouřil (2012) uvádí, že fairtradové výrobky se nejvíce prodávají na irském, švýcarském a britském trhu. Mezi další země, kde obyvatelé za takovéto výrobky utrácejí více peněz, patří Lucembursko, Švédsko, Dánsko, Rakousko a Norsko. O něco méně fairtradové výrobky nakupují Španělé, Belgičané, Nizozemci, Norové, Italové a Francouzi. Česká republika se řadí ke státům, ve kterých jsou fairtradové výrobky sice dostupné, neprodávají se ale v takovém množství.

Domnívám se, že v zemích Východní Evropy, jako je Rumunsko, Bulharsko atd. se fairtradové výrobky prakticky neprodávají, to zřejmě souvisí s ekonomickou úrovní státu. Ani oficiální stránky Fairtradu se o spotřebě výrobků v těchto státech nezmiňují. Je také logické, že obyvatelé rozvojových zemí fairtradové výrobky nenakupují, protože si je nemohou dovolit.

Pro úplnost také uvádím stručnou historii a dostupnost těchto výrobků u nás. První český fairtradový obchod byl založen v Praze v roce 1994 pod správou obecně prospěšné společnosti Jeden svět. Fairtradové výrobky jsou k dostání ve specializovaných prodejnách, ale také v pobočkách obchodů Tesco, Makro, DM Drogeriích, obchodech Marks&Spencer, Globusu a dalších (Krátká 2009). Obrat prodeje fairtradových výrobků v České republice činil v roce 2013 174 miliónů korun (Fairtrade ©2016).

Rozšířenost fairtradových výrobků na mezinárodním volném trhu je poměrně malá. Jedním z faktorů je nepochybně vyšší cena těchto produktů. Vyšší cena výrobků je zapříčiněna ekologickým a etickým způsobem výroby. Výrobky nejsou běžně dostupné, do jejich ceny se promítá i cena dopravy. Má-li být fair trade dál založený na svých původních principech, není možné cenu snížit, chceme-li opravdu spravedlivý obchod (Fairtrade ©2011). Osobně se domnívám, že spotřebitel, který chce jednat eticky, se nebude podle ceny rozhodovat.

Fairtradové výrobky můžeme nakoupit hlavně ve specializovaných prodejnách, jako jsou obchody se zdravou výživou. Kvůli vyšší ceně se fairtradové výrobky často stávají luxusním a nedostupným zbožím. Stále častější praxí je u nás i ve světě prodej těchto výrobků ve velkých obchodních řetězcích (Kouřil, 2012). S tím se ale pojí nové problémy.

Podle Kouřila (2012) došlo k rozporům uvnitř fairtradového hnutí. Tradiční stoupenci fairtradu, kteří dbají na transparentní a přímý vztah mezi zákazníky a producenty, nesouhlasí s prodáváním výrobků v supermarketech. Autor s tímto názorem ale nesouhlasí a říká, že certifikace přispěla k rozšíření a dostupnosti těchto výrobků. Fairtradové zboží prodávané ve velkých obchodech není méně důvěryhodné, obchodníci reagují na zvyšující se zájem o tyto

výrobky. Prodáváním fairtradového zboží v supermarketech se zvyšuje celkový objem prodaných fairtradových výrobků.

3. 8 Zneužívání myšlenek fair tradu

V rámci této kapitoly se zmíním o tzv. greenwashingu, který s mezinárodní ochranou přírody a lidí souvisí. Dopodrobna o něm hovoří Kotecký (1994). Autor toto vžité anglické spojení překládá jako „zelený nátěr“. Výrobci využívají myšlenky udržitelného rozvoje ve svůj prospěch. Firmy vymýšlí celé řady projektů na ochranu nebo rozvoj přírody a společnosti a pomocí reklamy se prezentují jako ekologicky uvědomělí výrobci. Mezi takové projekty patří stavění škol v méně rozvinutých státech, vysazování stromů, stavění čističek atd. Jak autor dále uvádí, firmy přijímají nové etické principy a zavazují se k ochraně přírody. Nemění výrobní postupy, ale rétoriku. Obdobný způsob chování je možné zaznamenat i u fairtradového hnutí, jeho myšlenky zneužívají výrobci ve svůj prospěch.

Zdá se, že myšlenky udržitelného rozvoje se staly jakousi módou na mezinárodní úrovni. Třebaže koncept udržitelného rozvoje měl sloužit k prospěchu společnosti a přírody, jeho teze jsou zneužívány ekonomikou. Lidé, kteří se o ochranu životního prostředí opravdu zajímají, takové praktiky snadno prohlédnou.

Přestože tradiční fairtradové hnutí se dál snaží o férový obchod, jak se zvyšuje objem prodaného zboží, objevují se i nové nedostatky tohoto hnutí. V rámci fairtradové certifikace byla udělena známka i nadnárodním podnikům, které jsou na volném trhu ve svých oborech dominantní. Jedná se o britské i americké pobočky firmy Nestlé, kavárny Starbucks, firmy Dole a obchodní domy Tesco. Světová fairtradová organizace čelí kritice, protože je zřejmé, že tyto firmy sledují hlavně vlastní ekonomické zájmy (Ransom, 2011).

Problematická je hlavně firma Nestlé, která získala známku jen pro některé své výrobky, přitom se hodnotami fair tradu zaštiťuje jako celek (Ransom, 2011). Mimo jiné se i zavázala k zastavení využívání dětských otroků na práci na kakaových plantážích a naopak k jejich vzdělávání, stavbě škol apod. Firma tak nečiní, je proto otázkou, proč může známku nadále používat. O eticky nepřijatelných praktikách této firmy byly natočeny dva dokumenty: *Odvrácená strana čokolády* (2010) a *Podezřelá čokoláda* (2012).

Protože jsou myšlenky fair tradu asi tím nejlepším, co můžeme v rámci alternativního obchodu nalézt, a protože je to poměrně rozšířený koncept a zavedený systém, měly by fairtradové organizace na takové jednání zareagovat v zájmu zachování důvěryhodnosti.

Firmy se brání, že i když jsou ochotny dodržovat fairtradová kritéria, nejsou žádnou formou charity a jde jim především o obchod (Ransom, 2011). Dle mého názoru, nejsou firmy ochotny na tyto kritéria přistoupit z jednoduchého důvodu: znamenalo by to pro ně ušlý zisk. Koncept fair tradu myslí na všechny strany obchodního partnerství.

3. 9 Nejvíce obchodované komodity

Výrobky označené známkou Fairtrade lze rozdělit do dvou skupin na plodiny a (řemeslné) výrobky. K porušování lidských práv a vykořisťování lidí dochází nejčastěji v zemích Jižní Ameriky, Číny a Západní Afriky. Základna fairtradových výrobků je poměrně malá vzhledem k neomezenému volnému trhu. Spotřebitel si nejčastěji může koupit fairtradovou kávu, kakao, banány, pomeranče, ananas a jiné tropické ovoce, čaj, cukr, med, květiny, oděvy vyrobené z fairtradové bavlny, outdoorové vybavení, ale i bambusové rakve, kondomy atd. (Ransom, 2011).

Ve výrobě nebo produkci vyjmenovaných plodin a výrobků docházelo k nejzávažnějšímu porušování lidských práv, tyto produkty přitom byly běžně obchodovány na trhu. Vykořisťovatelské praktiky s rozšířením fair tradu bohužel zcela nevymizely.

Nejvíce problematická je v tomto ohledu Čína, která ve velkém vyrábí a dodává zboží na světové trhy. Čínská ekonomika se sice rozvíjí závratným tempem, pracovní podmínky v čínských továrnách jsou ale jedny z nejhorších na světě. V současné době neexistují žádné ochranné známky, které by zajišťovaly etický původ elektroniky, hraček, oblečení ale i kamene, pocházejících z Číny. Mezi nejčastější způsoby porušování práv zaměstnanců v čínských firmách patří neúměrně dlouhá pracovní doba, velmi nízká mzda a zdravotní rizika, spojená s chemikáliemi ve výrobě (NaZemi ©2016).

V asijských zemích, jako jsou Malajsie, Bangladéš, Kambodža, Indie a další, se vyrobí většina oblečení a obuvi. Zaměstnanci asijských firem se potýkají s nespravedlivou mzdou a dlouhými směnami, ale také s velmi nebezpečným pracovním prostředím (NaZemi ©2016). V posledních letech se v médiích pravidelně objevovaly zprávy o zřícení budov, ve kterých pracovali a zahynuli zaměstnanci továren na šití oblečení. Tyto továrny přitom vyráběly pro světoznámé módní firmy a značky, jejich oblečení je běžně dostupné u nás i ve světě.

Oblečení se vyrábí z různých tkanin umělého, živočišného i rostlinného původu. V souvislosti s porušováním práv zaměstnanců se nejčastěji hovoří o produkci bavlny. Ta se sklízí na bavlníkových plantážích za obdobných podmínek jako u kakaa, kávy či ovoce. Kromě porušování lidských práv má pěstování bavlny velké dopady i na přírodu a lidská

zdraví. K pěstování bavlny se používají pesticidy, které zamořují vodu a půdu a způsobují nevyléčitelné nemoci. Objevují se i producenti, kteří pro svou bavlnu získali fairtradovou certifikaci, oblečení z fairtradové bavlny ale nemusí být ušito v souladu s myšlenkami fair tradu (Špačková, 2006).

Dalším eticky nepřijatelným zbožím jsou řezané květiny vypěstované v afrických zemích, jako jsou Keňa, Zimbabwe a Tanzanie, a v jihoamerickém Ekvádoru či stredoamerické Guatemale. S řezanými květinami se obchoduje na mezinárodním holandském trhu, původ těchto květin není pro obchodníky podstatný. Kromě již zmíněných problémů musí pracovníci na květinových plantážích čelit vážnému zdravotnímu ohrožení. Každý den se dostávají do styku s nebezpečnými pesticidy, které jim způsobují závažné zdravotní problémy. Řezané květiny s ochrannou známkou jsou bohužel dostupné jen v omezeném množství, v České republice spotřebitel nemá prakticky šanci se k takovému zboží dostat (NaZemi ©2016).

Běžně dostupné exotické ovoce je z hlediska fairtradového hnutí velmi problematické. V nedůstojných pracovních podmínkách pracují lidé na banánových plantážích v Africe a Ekvádoru, stejně tak to platí i o ananasech či pomerančích. Přes 80 % obchodu s banány ovládají nadnárodní podniky typu světoznámého Dole nebo Chiquity. Tyto firmy vykupují ovoce zprostředkovaně od lokálních pěstitelů za velmi nízké ceny, které nepokrývají náklady na vypěstování, a zbavují se tak odpovědnosti (Zaferovebanany ©2016).

Většina kakaových bobů, ze kterých se vyrábí oblíbená čokoláda, pochází ze zemí západní Afriky. Na kakaových plantážích sklízí boby dětsí otroci, kteří musí velmi tvrdě pracovat, a není jim umožňováno chodit do školy. Je neuvěřitelné, že tito dětsí otroci jsou unášeni ve svých domovech a dováženi na práci do zemí západní Afriky (Hušková, 2014).

V podobně nedůstojných podmínkách musí pracovat i lidé na kávových plantážích v Africe, Asii a Jižní Americe. Stejně jako v případě tropického ovoce ovládá kakaový a kávový trh několik málo nadnárodních podniků. Polovinu produkce kávy kontrolují firmy Nestlé, Tchibo, Kraft, Sara Lee a Proctor & Gamble (NaZemi ©2016).

V takto nedůstojných podmínkách by nepracovali žádní obyvatelé vyspělých států, kteří mohou bránit svá zaměstnanecká práva všemožnými zákony a obracet se na příslušné instituce. Na otázku, proč takové praktiky přehlížejí u jiných lidí, jsem se již snažila odpovědět. K této situaci přispívá nevhodné nastavení mezinárodního volného trhu. Výhody, které z něj plynou, jsou pro euro-americkou společnost tak podstatné, že neváhá popřít své morální zásady.

Závěr

Lidstvo má sociální i ekologické problémy, které ohrožují jeho budoucí existenci. Způsob, jakým se k řešení těchto problémů postavíme, bude mít vliv na další generace a přírodu. Společným jmenovatelem těchto problémů je stále se zvyšující spotřeba euro-americké společnosti. Situaci dále zhoršuje i touha obyvatel rozvojových zemí dosáhnout alespoň podobné životní úrovně. Požadavky rozvojových států jsou zcela oprávněné, ale vedou k dalšímu nevratnému poškozování životního prostředí.

Z analýzy hodnot euro-americké společnosti vyplynulo, že konzumní styl života je v této společnosti zcela zakořeněn a za dopady tohoto způsobu života pocítují její obyvatelé jen minimální odpovědnost. V současné době není zřejmě reálné se od takového způsobu života oprostit na celospolečenské úrovni. Průmyslová revoluce odstartovala zásadní změny ve společnosti, věda a technika se stále vyvíjejí a ovlivňují zásadním způsobem vývoj celé lidské populace. Odklon od přírody a přilnutí k materiálnímu způsobu života nastal ale daleko dříve. Zaměření na vlastní existenci a bezprostřední okolí a ignorace globálních problémů jsou výsledkem přístupu, který etika popisuje jako antropocentrický pohled na svět.

Společnost je na spotřebě závislá, funguje jako náhražka za plnohodnotný a kvalitní život, protože někteří lidé mají problém na něj dosáhnout. Ekologické a sociální problémy způsobené neuváženým lidským chováním jsou výsledkem sociální krize uvnitř společnosti, která je způsobena odcizením od přírody, ztraceností v dnešním moderním uspěchaném světě a nemožností najít smysl života.

Krátkozrakost tohoto jednání je zřejmá, vezmeme-li v úvahu, že je dnes obecně známé, jaké výsledky přináší naše chování a co nás čeká, budeme-li takto dál pokračovat. Z analýzy dále vyplývá, že lidé přistupují k ekologickým a sociálním problémům třemi způsoby. Buď je zcela a vytrvale popírají, nebo sice uznávají jejich existenci, ale nevěří, že to lze změnit, nebo si tyto problémy uvědomují a snaží se o nápravu.

Konzumní styl života je ve společnosti podporován i nastavením mezinárodního obchodu. Volný trh je založen na tom, že bohatým se daří, zatímco chudým je stále hůř. Nadnárodní podniky se společnosti snaží vnutit názor, že naše potřeby jsou zcela oprávněné, a že dopady na přírodu a obyvatele rozvojových zemí jsou nutnou daní, kterou je třeba zaplatit, chceme-li dál využívat výhod lidského pokroku.

S rozšiřujícím povědomím o globálních problémech stoupá i počet lidí, kteří je chtějí řešit. Dochází k šíření eticky přijatelnějšího způsobu života. V kontextu dnešní globální krize je přijetí morálních principů v přístupu k životnímu prostředí a ostatním lidem důležitější než

kdy dříve. V průběhu psaní práce jsem se ztotožnila s názorem, že jediným východiskem je změna hodnot každého jednotlivce a že jsou tyto změny realizovatelné. Je třeba také změnit přístup na mezinárodní a politické úrovni. Novým společenským normám by se společnost musela buď přizpůsobit, nebo by se jimi mohla inspirovat.

Přijímání mezinárodních dohod na ochranu přírody a lidí je sice chvályhodné, problémem je, že tyto úmluvy jsou často moc obecné, jejich dodržování je porušováno, nebo si stanovují nereálné cíle. Největším problémem je ale stanovený časový horizont, kdy mají změny nastat, neboť ekologické a sociální problémy jsou tak akutní, že je třeba řešit je hned. Tyto dohody většinou nepředkládají žádná konkrétní řešení.

Proto se změny, vycházející od jednotlivců, zdají být smysluplnější. Jsme svědky začínajících změn na úrovni postupné ochrany přírody, která se stala běžnou součástí života. Organizace na ochranu životního prostředí jsou velmi rozšířené. Organizací na ochranu práv obyvatel rozvojových zemí je méně, nejznámější je pak fairtradové hnutí.

Fair trade přináší výhody oběma stranám. Vykořisťovaným lidem v chudých zemích přináší jakousi formu humanitární pomoci, zlepšuje jejich životní úroveň a chrání je před praktikami nadnárodních firem. Jednotlivci mají možnost zvolit eticky přijatelnější způsob nakupování.

Přijetí fairtradového nastavení obchodu na mezinárodní úrovni a změna volného trhu je problematická ze dvou důvodů: došlo by k výraznému zvýšení cen všeho zboží a původní myšlenka fair tradu by mohla být zneužívána. Tyto praktiky již byly popsány. Jak ale vyplývá z analýzy fair tradu, přijetí těchto morálních principů na celospolečenské úrovni je zatím nepředstavitelné, neboť nadnárodní firmy z vykořisťování rozvojových zemí velmi těží a snaží se proniknutí morálních zásad do obchodování zabránit. Jediným řešením je vyvíjení společenského tlaku na tyto monopoly.

Fair trade je velmi záslužný, protože motivuje lidi k altruismu a zároveň upozorňuje na sociální problémy chudých lidí. Je třeba se zasazovat o změny a nabídnout lidem důvody k alternativnímu způsobu života, který nebude záležitostí pár jednotlivců, ale většiny.

Seznam použité literatury

1. EHL, Martin, 2001. *Globalizace pro a proti*. 1. vyd. Praha : Academia. ISBN 80-200-0897-7.
2. Fair Trade, [2016] [online]. [cit. 5. 4. 2016]. Dostupné z: <http://www.fairtrade.cz/>
3. Fairtrade Labelling Organizations International, 2011. Fairtrade International [online]. [cit. 5. 4. 2016]. Dostupné z: <http://www.fairtrade.net/>.
4. FROMM, Erich, 2001. *Mít, nebo být?* 1. vyd. Přeložil Jan Lusk. Praha : Aurora. ISBN 80-7299-036-5.
5. GORE, Al, 1994. *Země na misce vah. Ekologie a lidský duch*. 1. vyd. Přeložil Jan Jařab. Praha : Argo. ISBN 80-85794-21-7.
6. HUŠKOVÁ, Jana, 2014. Je libo čokoládu? Připravily ji pro vás děti. *Echo24* [online]. Praha: Echo Media a.s. [cit. 1. 4. 2016]. Dostupné z: <http://echo24.cz/a/iL3Gm/je-libo-cokoladu-pripravily-ji-pro-vas-deti>.
7. CHMELAŘ, Pavel, 2005. Princip etiky a partnerského přístupu. *Sedmá generace – společensko-ekologický časopis* [online]. Brno: Hnutí DUHA – Sedmá generace. Únor 2005. Roč. 2005, č. 1 [cit. 31. 3. 2016]. ISSN 1805-8566. Dostupné z: <http://www.sedmagenerace.cz/archiv/2005/>.
8. KELLER, Jan, 2005. *Až na dno blahobytu*. 3. vyd. Praha : EarthSave. ISBN 80-903085-7-0.
9. KELLER, Jan, 1995. *Přemýšlení s Josefem Vavrouškem*. 1. vyd. Praha : G plus G. ISBN 80-901896-1-X.
10. KOHÁK, Erazim, 1998. *Zelená svatozář. Kapitoly z ekologické etiky*. 1. vyd. Praha : Sociologické nakladatelství. ISBN 80-85850-63-X.
11. KOLÁŘSKÝ, Rudolf, 2011. *Filosofický význam současné ekologické krize*. 1. vyd. Praha: Filosofia. ISBN 978-80-7007-361-2.
12. KOTECKÝ, Vojtěch, 1994. Ať se Země zelená! Greenwash: Nadnárodní společnosti se omývají zelenou. *Sedmá generace – společensko-ekologický časopis* [online]. Brno: Hnutí DUHA – Sedmá generace. Prosinec 1994. Roč. 1994, č. 6 [cit. 31. 3. 2016]. ISSN 1805-8566. Dostupné z: <http://www.sedmagenerace.cz/archiv/1994/>.

13. KOUŘIL, Petr, 2012. Fair trade v hlavách a peněženkách. *Sedmá generace – společensko-ekologický časopis* [online]. Brno: Hnutí DUHA – Sedmá generace. Únor 2012. Roč. 2012, č. 1 [cit. 31. 3. 2016]. ISSN 1805-8566. Dostupné z: <http://www.sedmagenerace.cz/archiv/2012/>.
14. KOVAŘÍK, Pavel, 2006. Jak se daří Fair trade? *Sedmá generace – společensko-ekologický časopis* [online]. Brno: Hnutí DUHA – Sedmá generace. Prosinec 2006. Roč. 2006, č. 6 [cit. 25. 3. 2016]. ISSN 1805-8566. Dostupné z: <http://www.sedmagenerace.cz/cislo/06-2006>.
15. KOŽELOUH, Jiří, 2016. I nedokonalá dohoda může změnit svět. Zdola. *Sedmá generace – společensko-ekologický časopis* [online]. Brno: Hnutí DUHA – Sedmá generace. Únor 2016. Roč. 2016, č. 1 [cit. 31. 3. 2016]. ISSN 1805-8566. Dostupné z: <http://www.sedmagenerace.cz/cislo/01-2016>.
16. KRÁTKÁ, K., PERNICOVÁ, H., ŠŤASTNÁ, V., 2009. Fair Trade v ČR – analýza současného stavu [online]. Tišnov : Za sebevědomé Tišnovsko o.s. [cit. 11. 4. 2016]. Dostupné z: http://sebevedome.tisnovsko.eu/download/FTanalyza_final.pdf.
17. LIBROVÁ, Hana, 1994. *Pestří a zelení. Kapitoly o dobrovolné skromnosti*. 1. vyd. Brno : Veronica a Hnutí DUHA. ISBN 80-85368-18-8.
18. MARČÍK, František, 2016. Paříž: konec začátku, začátek konce. *Sedmá generace – společensko-ekologický časopis* [online]. Brno: Hnutí DUHA – Sedmá generace. Únor 2016. Roč. 2016, č. 1 [cit. 31. 3. 2016]. ISSN 1805-8566. Dostupné z: <http://www.sedmagenerace.cz/cislo/01-2016>.
19. MEZŘICKÝ, Václav (ed.), 2005. *Environmentální politika a udržitelný rozvoj*. 1. vyd. Praha : Portál. ISBN 80-7367-003-8.
20. MEZŘICKÝ, Václav (ed.), 2003. *Globalizace*. 1. vyd. Praha : Portál. ISBN 80-7178-748-5.
21. MOLDAN, Bedřich, 2009. *Podmaněná planeta*. 1. vyd. Praha : Karolinum. ISBN 978-80-246-1580-6.
22. NaZemi, [2016].[online]. [cit. 5. 4. 2016]. Dostupné z: <http://www.nazemi.cz/cs>.

23. NOVÁČEK, Pavel, 2006. Kde je vůle, tam je cesta. *Sedmá generace – společensko-ekologický časopis* [online]. Brno: Hnutí DUHA – Sedmá generace. Červenec 2006. Roč. 2006, č. 4 [cit. 31. 3. 2016]. ISSN 1805-8566. Dostupné z: <http://www.sedmagenerace.cz/archiv/2006/>.
24. NOVÁČEK, Pavel, 2011. *Udržitelný rozvoj*. 2. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-2795-9.
25. NOVÝ, Zdeněk, 2012. *Dobrá víra jako princip smluvního práva v mezinárodním obchodu*. 1. vyd. Praha : C .H. Beck. ISBN 978-80-7400-376-9.
26. PATOČKA, Josef. Paříž: to je ta dohoda zaslíbená. *Sedmá generace – společensko-ekologický časopis* [online]. Brno: Hnutí DUHA – Sedmá generace. Únor 2016. Roč. 2016, č. 1 [cit. 22. 4. 2016]. ISSN 1805-8566. Dostupné z: <http://www.sedmagenerace.cz/archiv/2016/>.
27. RANSOM, David, 2011. *Fair trade*. 1. vyd. Přeložil Daniel Hrabina. Brno : Doplněk. ISBN 978-80-7239-258-2.
28. RICH, Arthur, 1994. *Etika Hospodářství II. Sociálně-etický pohled na tržní, plánované a světové hospodářství*. 1. vyd. Přeložil Břetislav Horyna. Praha : Oikoymenh. ISBN 80-85241-62-5.
29. ROLNÝ, Ivo, 2012. Etika v podnikatelské praxi. In ŠMAJS, J., BINKA, B., ROLNÝ, I. *Etika, ekonomika, příroda*. 1. vyd. Praha : Grada Publishing, s. 126–190. ISBN 978-80-247-4293-9.
30. SASSATELLIOVÁ, Roberta, 2014. Sociologie spotřeby: jednání, distinkce a identita. In Zahrádka, P. (ed.). *Spotřební kultura: historie, teorie a výzkum*. 1. vyd. Praha : Academia, s. 87–114. ISBN 978-80-200-2372-8.
31. ŠMAJS, Josef, 2012. Ontologické základy etiky. In ŠMAJS, J., BINKA, B., ROLNÝ, I. *Etika, ekonomika, příroda*. 1. vyd. Praha : Grada Publishing, s. 14–78. ISBN 978-80-247-4293-9.
32. ŠPAČKOVÁ, Šárka, 2006. Bavlna – špatné svědomí našich skříní. *Sedmá generace – společensko-ekologický časopis* [online]. Brno: Hnutí DUHA – Sedmá generace. Duben 2006. Roč. 2006, č. 2 [cit. 1. 4. 2016]. ISSN 1805-8566. Dostupné z: <http://www.sedmagenerace.cz/archiv/2006/>.